شەرقىي تۈركىستان ياشلىرى

تايىلىق سىياسى گېزىت

DOĞU TÜRKİSTAN GENÇLERİ

مىللىتىمىز تۈرك دىنىمىز ئىسلام

ۋەتىنىمىز شەرقىي تۈركىستان

1994-يىل 11-ئاي (9-سان)

AYLIK SİYASİ GAZETE

ئاسارمتتىكى تۇنجى بەش يىل

باشماقالا

1949-يىلى 12-ئۆكتەبىر كۈنى شەرقىي تۈركىستان تارىخىدا ئۇنتۇلغۇسىز بىر كۈن بولدى. بۇ كۈنده فاشىست قىزىل خىتاي ئىمپېرىيالىزمىنىڭ ۋەھشىي قانخور لەشكەرلىرى ئۇلۇغ ۋەتىنىمىز شەرقىي تۈركىستانغا تاجاۋۇز قىلىپ بېسىپ كىردى. بۇ يىل بۇنىڭغا قەتئىي پۈتۈنگرا قىنىڭ بېشى يىل بولدى. بۇ قىنىڭ بېشى يىلىنى شەرقىي تۈركىستان خەلقى دۇنيا داھىسىچاندا ق خەلق كۆرۈلۈپ باقمىغان ۋەتاكالا پبا قمىغان ئىنتايىن ئىغىر ۋەچىداپ تۈرغۇسىز زۇلۇم، ئىكسىپلاتاتسىيە، خورلۇق ۋەتازا پىئۇر قۇبەت ئىچىدە ئۆتكۈزدى. شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ دىموگراتىك ھوقۇقى ۋەئىنسانىي ھەقلىرى دەپسەندە قىلىندى. تۇرخسەن سەككىز يىرىم نەچچە ئىگە للىگەن يەرلىك خەلق قىنىڭ بېشى يىلدىن كېيىن ئازسانلىق ھالغا چۈشۈپ قالدى. شەرقىي تۈركىستان زېمىنى خۇددى جەھەننەمگە ئايلاندى.

ملەتلىمىزنىڭ بىرى مۇقەددەس ئىسلام دىنىغا ئىتتىقات قىلىپ كەلگەن شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ دىنىي ئىتتىقات ئەركىنلىگى قاتتىق چەكلەندى ۋەئىغىر ھاقارەتكە ئۇچرىدى. مەسچىت، مەدرىسىلەر ۋەيران قىلىندى. مۇقەددەس كىتابلىرىمىز ئوتقا تاشلاندى. دىنىي زاتلار ئوللۇرۇلدى ياكى ئىغىر جازالاگىرلىرىغا تاشلاندى. ھەقىقىي مىللىي تارىخىمىز ساختىلاشتۇرۇلدى. مىللىي مەدەنىيىتىمىز ۋەئۆرپ-ئادەتلىرىمىز ھاقارەتلەندى ۋەكەمسىتىلدى. زىيالىلىرىمىز تۈتقۇن قىلىندى، ئوللۇرۇلدى، چەتكە قېقىلدى. پەرزەنتلىرىمىز جىسمانىي، روھىي جەھەتتىن ئاسسىملىتاتسىيە بولۇپ يوقۇلۇش ھالىتىگە كېلىپ قالدى.

تۇغۇلۇپ چەكلەشتىن ئىبارەت ئادەمئوللتۇرۇش قانۇنى يولغا قويۇلۇش بىلەن مىليونلىغان پەرزەنتلىرىمىز ۋەھشىلەرچە ئوللتۇرۇلۇپ يوقۇلۇق دۇنياسىنى كۆرۈشتىن مەھرۇم قىلىندى. شۇنىڭ بىلەن بىرگە ئۇيغۇرلاتسىيە دۆلەتلىرىنىڭ ياردىمىگە ئېرىشىپ ئۇلار ئۈچۈن ئىشلەيدىغان ئانىلىرىمىز ئىغىر كىسەلگە دۇچار بولدى ياكى داياتدىن ئايرىلدى. مەسىلەن: ئىككى يۈز قىرىق بەش مىليون نوپوسلىق بارگوماناھىيىسىنى ئالساق، تۇرخسەن ئىككىنچى يىلى ئون ئىككىنچى ئايدىكى خوتەن گىمزىلىرىدىن باشلاپ ئۈرۈمچى، قەشقەر، ئاقسۇ، كۇچار قاتارلىق چوڭ شەھەرلەردە ئۇيغۇر ئاياللىرىنىڭ ئاچچىق يىغا-زارى ئاسمانغا كۆتۈرۈلدى. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ئەڭ ئەزىز پەرزەنتلىرىنى ئۆز قولى بىلەن ئۆلتۈرۈشكە مەجبۇر بولدى. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ئەڭ ئەزىز پەرزەنتلىرىنى ئۆز قولى بىلەن ئۆلتۈرۈشكە مەجبۇر بولدى. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ئەڭ ئەزىز پەرزەنتلىرىنى ئۆز قولى بىلەن ئۆلتۈرۈشكە مەجبۇر بولدى.

ئاخىرى 3-بەتتە

چىن كوممۇنىست ھاكىمىيىتىنىڭ تۇغۇتنى چەكلەش سىياسىتى مۇسۇلمانلارنى يوقىتىش سىياسىتىدۇر

مەھمەت رىزا بېكىن

9-ئاينىڭ 3-كۈنى مۇقەددەس شەرەمەككە مۇكەررەمەدە رابىتەتۇل ئالەم ئىسلامى ئىسلام دۇنياسى ئالىملىرىغا ئىلتىماس تەشكىلاتىنىڭ پۈتۈلىنىدە مەيغمنى ئىچىلدى.

يىغىنداقاھىرە مەدىكى مۇتكۈزۈلگەن «بىدىت دۇنيا نوپوس كونگىرىسى» نىڭ «تۇغۇتنى كونترول قىلىش، قوساقتىكى بالىنى چۈشۈرۈۋېتىش» قىلتاقلىق تەشەببۇسلىرىغا قارشى تۇرۇش، كۆپسانداكى ئىسلام ئەللىرىنىڭ بۇ يىغىنغا بايقۇت قىلىش قارارلىرىنى قوللاش ھەققىدە قارارما قوللاندى. يىغىنغا شەرقىي تۈركىستاندا ئىسلام بىرلىكى تەشكىلاتىنىڭ مۇدىرى مەھمەت رىزا بېكىن باشلىقى گېنىرال مەھمەت رىزا بېكىن قاتناشتى ۋەختايى كوممۇنىستلىرىنىڭ «تۇغۇتنى چەكلەش سىياسىتى» نى قاتتىق پاش قىلىپ ئۇمۇمى يىغىنداغا مۇھىم دوكلات بەردى. بۇ دوكلات كۆپچۈلۈكنىڭ دىققىتىنى قوزغىدى ۋەيىغىن ھۆججىتى سۈپىتىدە پۈتۈن ئەزالارغا تارقىتىلدى. تۆۋەندە دوكلاتنى ئەينەن باستۇق. داۋامى 3-بەتتە

خىتايلارنىڭ زۇلمىنى توختۇتۇڭلار

نيويورك كولومبيا ئۇنىۋېرسىتېتىدا ئۆتكۈزۈلگەن خەلقارا كونفىرانستا شەرقىي تۈركىستان، تىبەت، ئىچكى موڭغۇلىستانلىق مۇستەقىللىقچىلار سىششى ئۈچۈن، بىرلەشكەن مىللەتلەر تەشكىلاتىدىن، ئاق شۇڭغۇر ياۋروپا دۆلەتلىرىدىن ياردەم ئىستەگەن شەرقىي تۈركىستانلىقلار، بۇ دۆلەتلەرنىڭ مۇستەقىل پۇلۇشى يالغۇز بىزگىلا ئەمەس، دىموگراتىيىنى قوغدايدىغان پۈتۈن دۇنيانىڭ ۋەزىپىسى ئىكەنلىكىنى ئېيتقان.

نيويورك ئۆتكۈزۈلگەن خەلقارالىق شەرقىي تۈركىستان، تىبەت ۋەئىچكى موڭغۇلىستان قۇرۇلتىيىدا بۇ دۆلەتلەرنىڭ خىتاي ئىمپېرىيالىستلىرىدىن قۇتۇلۇشى تەلەپ قىلىندى. قۇرۇلتايدا دەسلەپكى چېقىلغان شەرقىي تۈركىستان، تىبەت ۋەئىچكى موڭغۇلىستان ئىتتىپاق كومىتېتىنىڭ پائالىيەتكەن، دۇنيا جامائىتىچىلىكىنىڭ ئەمدى خىتاي زۇلمىغا تۇرۇندېيىشى كېرەكلىكىنى سۆزلىدى.

ئەركىن ئالىپتېكىن يەنمۇ ئۇلارنى تەكىتلەپ: «يىللاردىن بېرى داۋاملىشىۋاتقان خىتاي زۇلمىغا دۇنيا يەنە قاچانغىچە قاراپ تۇرىدۇ؟ بىيجىن ھۆكۈمىتى خىتاي قىزىلبىرغا ئويغۇرلارغا چوڭ ماددىي مەنپەئەتلەر ھەدىيە قىلىپ، ئەڭ ئېغىر سىياسىي جىنايەتكە يول قويۇپ ئاقتە، پەقەت خەلقىمىز ھۆكۈمەتلىرىنىڭ ئادالەتنامايىدا ئۈتىدۇ.» قۇرۇلتايدا تۇرك ئامېرىكا جەمئىيەتلىرى بىرلەشمىسىنىڭ باشلىقى دوكتور شۇكرەت قارادۇغان سۆزگە چىقىپ: «خىتايلارنىڭ مۇددىئاسىنىڭ ئەكسىچە، شەرقىي تۈركىستان ھەقىقىي زېمىنى بولمىغان ۋەتامامەن تۈرلۈك زېمىنى بولۇپ قالمىغان بولسىمۇ، ئەمدى، ئۇيغۇر شەرقىي تۈركىستان زېمىنىنىڭ بىر مۇنچە تۈرك دۆلەتلىرىگە ماكان بولغانلىقتىنى، تۈرك مىللىتىنىڭ بىر بۆلۈمى ئىكەنلىكى، تۈرك دۇنياسىنىڭ بۇزۇلمەس بىر ئىتتىپاق ئىكەنلىكى، تۈرك مىللىتىنىڭ ئىسلامغا لايىقىنى، تۈرك مىللىتىنىڭ ئىسلام مەكتىپىدە ساقلانغانلىقىنى، تۈرك مىللىتىنىڭ ئىسلام دىنىغا ئەڭ چوڭقۇر ئىشەنچ باغلىغانلىقىنى، تۈرك مىللىتىنىڭ ئىسلام ئۈچۈن ئەڭ كۆپ قۇربان بەرگەنلىكىنى ئەسلەتكەن ئامېرىكا ئاكادېمىيەسىنىڭ پروفېسسورى ئەركىن ئالىپتېكىن ئۆزىنىڭ سۆزىنى مۇنداق دېگەن: «بىز تۈركنىڭ تۈركتىن باشقا دوستى يوق، دەيدىكەنمىز، ئۇھالدا تۈنجى قەدەمدە تۈركنىڭ تۈركىگە بولغان دوستلۇقىنى، ھېسسىياتلىرىنى ۋەھىمايىسىنى تېخىمۇ كۈچلەندۈرىدىغان ئىشلارنى قىلىشىمىز، ئىككىنچى قەدەمدە تۈركىيەمىز باشچىلىقىدا مۇستەقىل تۈرك جۇمھۇرىيەتلىرى چەتئەللىكلەرنىڭ باشقۇرۇشى ئاستىدا قالغان تۈركلەرنى قۇتقۇزۇپ بىر ستراتېگىيە تۈزۈشىمىز لازىم. ئاخىرىدا تۈركىيە ۋەمۇستەقىل تۈرك جۇمھۇرىيەتلىرى، خىتايدىكى، ئىچكى موڭغۇلىيە، تىبەت، شەرقىي تۈركىستانلاردىكى مەۋجۇدىيىتىنى يۇمشاتماق ئۈچۈن بەك كۆپ دوللەرتە رىپىدىن باشلانغان كومپانىيىنى ئاكتىپ قاتنىشىش يوللىرىنى ئىزدىنىشى لازىم. ئەگەر بۇلسا، تۈركىيە بىشىدا، مۇستەقىل تۈرك جۇمھۇرىيەتلىرى بۇ ئاپانىڭ ئاستىدا قىلىشتىن قېچىپ قۇتۇلالمايدۇ.

ئىنسانلار غاھۇرىيەت، مىللەتلەرگە ئىستىقلال.»

ۋەتەننىڭ ئازاتلىغى ئۈچۈن كۈرەشكەن شەھىتلەرنى كىم ئەسلەيدۇ؟

سابىت ھاپىزى

1944-يىلى ۋەتەننىڭ ئازاتلىغى ئۈچۈن كۈرەشكەن شەرقىي تۈركىستان مىللىي ئازاتلىق ئىنقىلابىغا بۈيىل ئەللىك يىل تولدى. دۇنيادىكى ھەرقانداق مىللەت ئۆزىنىڭ مىللىي ئازاتلىغى ۋەمۇستەقىللىقىنى دەسلەپتە ئۈچۈن كۈرەشكەن، ئۇنى مەنپەئەتىنى ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى پۈتكۈل خەلقىنىڭ ئەركىنلىكى ۋەبەختسائادىتى ئۈچۈن قۇربان بولغان ئەزىز شەھىتلىرىنى ئەبەدىي ئەستەرلەپ چىقارمايدۇ.

دۇنيادىكى ھەرقانداق دۆلەتتە ئازاتلىق قەھرىمانلىرىنىڭ خاتىرىسىنى ئەۋلادتىن ئەۋلادقا ئۈلگە قىلىپ ياشلارغا خاتىرە مەيدانى ۋەزىيارەتكاھ ياسلىپ، سىموللۇق خاراكتېرىدا بۇنىڭ بىلەن، خەلق خاتىرە كۈنلىرى بولۇخاتىرە قەبرىلەرگە كېلىپ، ماتەم ملىملەك كۈنى ياشلارنى تۇيۇپ، گۈلدەستىلەر قويۇپ، ئۇلار قەھرىمانلىرىنى سۆيۈنۈشلىق پەلەن ئەسلەيدۇ. چەتئەللەردىن كەلگەن مېھمانلار، ھەتتا دۆلەتلەرنىڭ باشلىقلىرى سۈپىتىدە گۈلچەمبىرەك قويۇپ، ئۇلار ھۆرمىتىنى ئىزھار قىلىدۇ. دېمەك، دۇنيا بويىچە ئەڭ ئالى ھۆرمەت خەلق قەھرىمانلىرىغا بېغىشلىنىدۇ.

مىللىتىمىزدىكى، شەرقىي تۈركىستانىنىڭ ئازاتلىغى ئۈچۈن كۈرەش قىلىپ مەرتلەرچە قۇربان بولغان خەلق قەھرىمانلىرىنىڭ خاتىرىسى قەيەردە؟ ئۇلارنىڭ كىم ئەسلەيدۇ؟

ئۇيغۇر ملايەت ئازاتلىق كۈرىشىنىڭ ئوچىغى بولغان غۇلجا شەھىرىنى ئازات قىلىش ئۇرۇشىدا خىتاي ئىكسىيە تچىلىرىنىڭ يامغۇردەك يىغدۇرغان زەھەرلىك ئوقلىرىنىڭ قۇربانى بولغان قەھرىمانلىرىمىز شەرقىي تۈركىستان ھۆكۈمىتىنىڭ باشلىقىمىسگە ئاساسەن دۆلەمەللىدىكى شەھىتگاھلىق نامى بىرلىگەن بەرگە تۈركۈم تۈركۈملەپ دەپنە قىلىنغان ئىدى. ئۇرۇمچىگە تەدىستسلىپ مانا شقىچە كەلگەن ھەرقايسى فرونتلاردا، ئالتاي-تارغاباتاي ۋەئاقتوغراق قاتارلىق ئازات قىلىش ئۇرۇشلىرىدا قاتناشىپ قۇربان بولغان مىكلىخان شەھىتلىرىمىزنىڭ قەبرىگاھلىرى ھەرىيەردە قالدى. ھەتتا غۇلجا دۆلمەللىدىكى قەبرىگاھ مازارمۇھەرىملىي ئۈسكەن ئوتتەچۆپ، چاتقاللىق، قورايلارنىڭ ئىچىدە قېلىپ، كېيىنكى كۈنلەردە ياش چۇمھۇرىيەتىمىزنىڭ ئۆزىمۇ يازمۇ يا سىششىمۇ پۈرسەت بەرمىدى.

ئاخىرى 4-بەتتە

ئەقىدىختاي ئىلچىخانىسىغا

بىرلەشكەن مىللەتلەر تەشكىلاتىغا ،ئىنسان ھەقلىرى كومىتېتىغا ۋەھەرقايسى دۆلەتلەرنىڭ ئىلچىخانىلىرىغا بايانات

بۈگۈن ختاي كومۇنىستلىرىنىڭ شەرقىي تۈركىستانىنى مۇستەملىكە قىلىۋالغانلىقىغا قىرىق بەش يىل تولغان بىر كۈن ،شەرقىي تۈركىستان خەلقى ئىستىقلال ختاي ،مىللىيەتچى ختاي ۋەكومۇنىست ختايلارغا قارشى ئۇزۇن مۇستەقىللىقىنى ،ئەركىنلىكىنى ۋەئىنسانى ھوقۇقىنى قولغا ئېلىش ئۈچۈن ،ئىككى يۈز يىلدىن بۇيان ھەقانى كۈرەش لىرىنى داۋاملاشتۇرۇپ كەلمەكتە .ئەتىجىدە بىرقانچە قېتىم ئۇزلىرىنىڭ مۇستەقىل دۆلەت ۋەجۇمھۇرىيەتلىرىنى قۇرۇپ دۇنياغا ئىلان قىلغان ئىدى .ئەپسۇسكى ،ھەقانىيەتسىز ،ناشىست ختاي زومىگەرلىرى شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ بۈئىنسانى ھەقلىرىنى تونغىنى يوق .ئەكسىچە تارىختكى روس فاشىستلىرى بىلەن تىل بىر سكتۇرۇپ سىياسى جەھەتتىن داۋالىمچىلىق بىلەن ستىش ،ھەر يىل جەھەتتە قانلىق باستۇرۇش ئۇسۇلى ئارقىلىق شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ ھەقانى داۋالىرىنى باستۇرۇپ كەلدى .دۇنيا بولۇپمۇ دموگراتىك دۆلەتلەر بۇھادىسىلەرگە دىققەت قىلمىدى ياكى سۈكۈت بىلەن قاراپ تۇردى .ئىستەسى ،شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ ئەدىرىگە دۇنيا ئىگە چىقمىدى .

1949 -يىلى 10 ئاينىڭ 13 كۈنى يۇنىكىدىن دەل قىرىق بەش يىل ئىلگىرى ختاي كومۇنىستلىرى شەرقىي تۈركىستان زېمىنىگە تاجاۋۇز قىلىپ كىردى .كومۇنىست ختايلار نىڭ شەرقىي تۈركىستانىنى مۇستەملىكە قىلىشى شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ ئارزۇسىغا ،مەنپەئىتىگە تامامەن قارشى بولغان زور داۋانلىق بولۇپ ، خەلق بۇزور داۋانلىققا قارشى ھەقانى كۈرەش قىلىپ باردى .

ختاي كومۇنىستلىرى شەرقىي تۈركىستانغا ھۆكۈمرانلىق قىلۋاتقان قىرىق بەش يىل جەريانىدا ھەرخىل ۋەھشى ،رەزىل سىياسەت لەرنى يۈرگۈزۈپ ،شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ ئىنسانى ھوقۇقىنى ،ئەركىنلىكىنى ئىغىر دەرىجىدە ئايىاق ئاستى قىلىپ كەلمەكتە .بۈئىچىنىڭ ئەزىز پەرزەنتلىرىدىن مىڭلىغان خەلقىمىز ئۆز ئەركىنلىگى ،مۇستەقىللىقىنى قولغا كەلتۈرۈش يولىدا ئوختۇرىسىدىن ئۆلگەن چەكسىز مۇساپىلار بۈيولدىن ۋاز كېچىپ ئىلگىرى باردى .بەشيۈز يىلگە يېقىن مەسكەن ئىگىلىگەن ۋەتىنىمىز ھازىر ختاي ھۆكۈمرانلىقى ئاستىدا بىر مۇستەملىكە ھالىتىگە چۈشۈپ قالدى .ئەپسۇسكى ،ئەركىنلىك ،ھەقانىيەت ،دموگراتىيەدىن ئۆلگەندەك قۇرقىدىغان ختاي كومۇنىستلىرى شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ ئىنسانى ھەقلىرىنى تونۇش بۇيان قىلماقتا ،ئەكسىچە زور داۋانلىغى ۋەمىللىي مەۋجۇدىيىتىنى يوقىتىش ،تىخمۇ ۋەھشىلەشكەن .

بىرىنچى ،شەرقىي تۈركىستان ،تىبەت ،ئىچكى موڭغۇلىستاندا ھەر يىلى نەچچە مىڭلىغان بالىلارنى چلىقتىن يالىڭاچ ،ئاچ ،بىلىكى ئاناتوسىغدىن تۇغۇلماستىن ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىنماقتا .ئۇنىلارنىڭ توسالغۇلىرى زور لۇق بىلەن يىرىپ تاشلانماقتا .

ختاي كومۇنىستلىرى شەرقىي تۈركىستان ،تىبەت ،ئىچكى موڭغۇلىستان خەلقلىرىنىڭ ئەسلىنى قۇرۇتۇش ،ئاسسىلىتاسىيە قىلىپ يوق قىلىشتىن ئىبارەت رەزىل مەخسىدىگە يېتىش ئۈچۈن ،بۇيەرلەردە بىرتەرەپتىن پىلانلىق تۇغۇت چەكلەش سىياسىتى يۈرگۈزۈپ ،ئايالىلارنىڭ تۇغۇتنى چەكلەپ ،ئوسىغدىكى بالىلارنى ئۆلتۈرۈپ ،يەنەبىرتەرەپتىن بۇرايونلارغا ئۆزلۈكسىز ختاي كۆچمەنلىرىنى يۆتكەپ يەرلەشتۈرمەكتە .ختاي كومۇنىستلىرى بۈزىمنلارغا كىرگەندەشەرقىي تۈركىستاندىكى ختاي كۆچمەنلىرىنىڭ سانى ئۇچيۈز مىڭنەتراپىدا ئىكەن قىسىمى ئەسكەرۋەمەمۇرلىرى بولۇپ ،ئۇمۇمى نوپۇسنىڭ ئىككى پىرسەنتىنى ئىگەللەيتتى .بۈگۈنكى كۈنگە كەلگەندە ،بۈسان شىددەتلىك كۆپۈيۈپ يىگىرمە ئالتە مىليونغا يېتىپ ،ئەللىك پىرسەنتتىن ئېشىپ كەتتى .يەرلىك خەلق بولسا قىرىق نەچچە پىرسەنتكە چۈشۈپ قالدى .ختاي كومۇنىستلىرى ئىككى مىڭنەچچە مىليون كۆچمەن كۆچۈرۈشتىن ئىبارەت زور جىنايەتلىرىنى داۋاملاشتۇرماقتا .

شەرقىي تۈركىستانىنىڭ كۆپ قىسىم يېرى چۆللۈك ،قۇملۇق بولۇپ ئادەم ياشاشقا بولمىغان بوستانلىقلىرى ئاز ،ھازىر بۇتۈپراقلىرىنى ئادەم سىغدۇرۇش سىغمىچانلىقىغا بەلەن ياشاۋاتقان نوپوس ئوتتۇرىسىدا كۆچلۈك تەپپاۋەت ،بۇنداق شارائىتتا يەنىلا ئۇزلۈكسىز كۆچمەن كۆچۈرىلىۋەرسە ،بۇزىمنداشىنتايىن خەتەرلىك ھالەتكە ئايلىنىپ قالىدۇ .

ئىككىنچى ،ختاي ھۆكۈمىتى ئوتتۇرا يىلدىن بۇيان شەرقىي تۈركىستانىنىڭ لوپنۇر رايونىدا قىرىق بەش قېتىم يەر ئاستى ۋەيەر ئاستى ئاتوم سىنىقى ئېلىپ بارىدى ۋەداۋاملاشتۇرماقتا .ئاتوم رادىئاكسىيونىنىڭ تەسىرىدە شەرقىي تۈركىستاننىڭ سۈلىرى ،مۇنبىرى ،زىرائەتلىرى ... مۇھىتى زەھەرلىنىپ ،بۇلغۇنۇپ ،ھەر تۈرلۈك ۋابا يوقۇملۇق كېسەللىكلەر پەيدا بولۇپ ،مىڭلىغان ئىنسانلارنىڭ ئۆلۈشىگە سەۋەپ بولماقتا .

دۇنيادائىنسانلار تىنچلىقنى مۇھتاج بولۇاتقان ،تىنچلىق ئىشقا ئىشۋاتقان شارائىتتا ختاي كومۇنىستلىرى بۇھىنسانىيەتنىڭ ئارزۇسىغا خىلاپ ھالدا دۇنياغا خەرىس قىلىپ ،ئاتوم سىنىقى ئېلىپ بېرىشتەك ئەسەبىلىكىنى يېنىلا داۋاملاشتۇرماقتا .

ئۈچىنچى ،ختاي كومۇنىستلىرى شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ سىياسى ،مەدەنى ،ئىجتىمائى جەھەتلەردىكى ھوقۇقلىرىنى دەپسەندە قىلىپلا قالماستىن ئىختىسادى جەھەتتىنمۇ قاتتىق ۋەھشى زور داۋانلىغىنى يۈرگۈزمەكتە .ئۇلار شەرقىي تۈركىستاننىڭ يەرئاستى يەرئۈستى بايلىقلىرىنى بۇلاپ كېتىش ئۈچۈن ،بۇيەرلەردە بىرتەرەپتىن پىلانلىق تۇغۇت چەكلەش سىياسىتى يۈرگۈزۈپ ،ئايالىلارنىڭ تۇغۇتىنى چەكلەپ ،توسىغدىكى بالىلارنى ئۆلتۈرۈپ ،يەنەبىرتەرەپتىن بۇرايونلارغا ئۆزلۈكسىز ختاي كۆچمەنلىرىنى يۆتكەپ يەرلەشتۈرمەكتە .ختاي كومۇنىستلىرى بۈزىمنلارغا كىرگەندەشەرقىي تۈركىستاندىكى ختاي كۆچمەنلىرىنىڭ سانى ئۇچيۈز مىڭنەتراپىدا ئىكەن قىسىمى ئەسكەرۋەمەمۇرلىرى بولۇپ ،ئۇمۇمى نوپۇسنىڭ ئىككى پىرسەنتىنى ئىگەللەيتتى .بۈگۈنكى كۈنگە كەلگەندە ،بۈسان شىددەتلىك كۆپۈيۈپ يىگىرمە ئالتە مىليونغا يېتىپ ،ئەللىك پىرسەنتتىن ئېشىپ كەتتى .يەرلىك خەلق بولسا قىرىق نەچچە پىرسەنتكە چۈشۈپ قالدى .ختاي كومۇنىستلىرى ئىككى مىڭنەچچە مىليون كۆچمەن كۆچۈرۈشتىن ئىبارەت زور جىنايەتلىرىنى داۋاملاشتۇرماقتا .

شەرقىي تۈركىستاننىڭ كۆپ قىسىم يېرى چۆللۈك ،قۇملۇق بولۇپ ئادەم ياشاشقا بولمىغان بوستانلىقلىرى ئاز ،ھازىر بۇتۈپراقلىرىنى ئادەم سىغدۇرۇش سىغمىچانلىقىغا بەلەن ياشاۋاتقان نوپوس ئوتتۇرىسىدا كۆچلۈك تەپپاۋەت ،بۇنداق شارائىتتا يەنىلا ئۇزلۈكسىز كۆچمەن كۆچۈرىلىۋەرسە ،بۇزىمنداشىنتايىن خەتەرلىك ھالەتكە ئايلىنىپ قالىدۇ .

تۆتىنچى ،سىياسى جىنايەتچىلەرمەسلىسى شەرقىي تۈركىستاندىكى مۇھىم مەسىلەلەرنىڭ بىرى .ختاي كومۇنىستلىرى شەرقىي تۈركىستاندىكى ھوقۇق ،ئىنسان ھەقلىرىنى تەلەپ قىلىش يولىدىكى ھەرقانداق ھەقانى تەلەپلەرنى قانلىق باستۇرۇپ كەلمەكتە .بولۇپمۇ بىرقانچە يىلدىن بېرى زور داۋانلىق ھەرىكەتلىرىنى تىخمۇ جىددىيلەشتۈرۈپ ،بىگۇناھ خەلقنى تۈتقۇن قىلماقتا .«گۇمانلىق ئۇنسۇر» دەگەن بانالار بىلەن نەچچە مىڭلىغان كىشىلەر تۈرمىلەردە ھايات تىدىن ئايرىلماقتا .مەخپى ،يوشۇرۇن ۋەئوچۇق ئاشكارا ھالدا ئۇلتۇرۇلمەكتە .شەرقىي تۈركىستاندىكى تۈرمىلەر سىياسى جىنايەتچىلەر بىلەن توشۇپ كەتتىپ ،يىگىدىن تۈرمەۋە جازا لاش لاگىرلىرى تەسىس قىلىنماقتا .

بىرلەشكەن مىللەتلەر تەشكىلاتى توخسەنىچى يىللارنى «ئىنسان ھەقلىرى يىلى» دەپ بەلگىلەن ھەمدە ئىنسان ھەقلىرىگائىت ئۇرغۇن قارارلار ئىلىنىپ ،دۇنيادا دموگراتىيە ،ئىنسان ھەقلىرى ئىشقا ئىشىۋاتقان مۇستەملىكىچىلىككە خاتىمە بېرىلىپ ،مۇستەملىكە ئەللەرمۇستەقىللىق جاكالاۋاتقان ،سوۋېتلەرئىتتىپاقى دەك «مۇستەھكەم تورغان» ئاغدۇرۇلۇپ ،مىللەتلەرنىڭ ئۆزتەقدىرىنى بەلگىلەش ھوقۇقى ئەمەلگە ئىشىۋاتقان مۇشۇنداق تارىخى شارائىتتا شەرقىي تۈركىستان ،تىبەت ،ئىچكى موڭغۇلىستان خەلقلىرىنىڭ يەنىلا داۋاملىق ختاي كومۇنىستلىرىنىڭ مۇستەملىكىسى بولۇپ تۇرىۋېرىشى ،ئۇلارنىڭ كىشىلىك ھوقۇقى ،ئىنسانى ھەقلىرىنىڭ ئىغىر دەرىجىدە ئايىاق ئاستى قىلىنىشى بىرلەشكەن مىللەتلەر تەشكىلاتىنىڭ ۋەدۇنيا جامائەتچىلىقىنىڭ ئەسلىدە ئىشلىتىلگەن ئەسەبىلىكىنى ئۆزچىلىقىدا ئەسكەرتىدۇ .شەرقىي تۈركىستاننىڭ مۇستەقىللىقىغا قوبۇل قىلىنمايۋاتىدۇ .شەرقىي تۈركىستاننىڭ مۇستەقىللىقىغا قارشى ھەرقانداق ھەقانى تەلەپلەرنى قانلىق باستۇرۇپ كەلمەكتە .بولۇپمۇ ئاتوم سىنىقى ئېلىپ بارىدى ۋەداۋاملاشتۇرماقتا .ئاتوم رادىئاكسىيونىنىڭ تەسىرىدە شەرقىي تۈركىستاننىڭ سۈلىرى ،مۇنبىرى ،زىرائەتلىرى ... مۇھىتى زەھەرلىنىپ ،بۇلغۇنۇپ ،ھەر تۈرلۈك ۋابا يوقۇملۇق كېسەللىكلەر پەيدا بولۇپ ،مىڭلىغان ئىنسانلارنىڭ ئۆلۈشىگە سەۋەپ بولماقتا .

دۇنيادائىنسانلار تىنچلىقنى مۇھتاج بولۇاتقان ،تىنچلىق ئىشقا ئىشىۋاتقان شارائىتتا ختاي كومۇنىستلىرى بۇھىنسانىيەتنىڭ ئارزۇسىغا خىلاپ ھالدا دۇنياغا خەرىس قىلىپ ،ئاتوم سىنىقى ئېلىپ بېرىشتەك ئەسەبىلىكىنى يېنىلا داۋاملاشتۇرماقتا .

ئۈچىنچى ،ختاي كومۇنىستلىرى شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ سىياسى ،مەدەنى ،ئىجتىمائى جەھەتلەردىكى ھوقۇقلىرىنى دەپسەندە قىلىپلا قالماستىن ئىختىسادى جەھەتتىنمۇ قاتتىق ۋەھشى زور داۋانلىغىنى يۈرگۈزمەكتە .ئۇلار شەرقىي تۈركىستاننىڭ يەرئاستى يەرئۈستى بايلىقلىرىنى بۇلاپ كېتىش ئۈچۈن ،بۇيەرلەردە بىرتەرەپتىن پىلانلىق تۇغۇت چەكلەش سىياسىتى يۈرگۈزۈپ ،ئايالىلارنىڭ تۇغۇتىنى چەكلەپ ،توسىغدىكى بالىلارنى ئۆلتۈرۈپ ،يەنەبىرتەرەپتىن بۇرايونلارغا ئۆزلۈكسىز ختاي كۆچمەنلىرىنى يۆتكەپ يەرلەشتۈرمەكتە .ختاي كومۇنىستلىرى بۈزىمنلارغا كىرگەندەشەرقىي تۈركىستاندىكى ختاي كۆچمەنلىرىنىڭ سانى ئۇچيۈز مىڭنەتراپىدا ئىكەن قىسىمى ئەسكەرۋەمەمۇرلىرى بولۇپ ،ئۇمۇمى نوپۇسنىڭ ئىككى پىرسەنتىنى ئىگەللەيتتى .بۈگۈنكى كۈنگە كەلگەندە ،بۈسان شىددەتلىك كۆپۈيۈپ يىگىرمە ئالتە مىليونغا يېتىپ ،ئەللىك پىرسەنتتىن ئېشىپ كەتتى .يەرلىك خەلق بولسا قىرىق نەچچە پىرسەنتكە چۈشۈپ قالدى .ختاي كومۇنىستلىرى ئىككى مىڭنەچچە مىليون كۆچمەن كۆچۈرۈشتىن ئىبارەت زور جىنايەتلىرىنى داۋاملاشتۇرماقتا .

شەرقىي تۈركىستاننىڭ كۆپ قىسىم يېرى چۆللۈك ،قۇملۇق بولۇپ ئادەم ياشاشقا بولمىغان بوستانلىقلىرى ئاز ،ھازىر بۇتۈپراقلىرىنى ئادەم سىغدۇرۇش سىغمىچانلىقىغا بەلەن ياشاۋاتقان نوپوس ئوتتۇرىسىدا كۆچلۈك تەپپاۋەت ،بۇنداق شارائىتتا يەنىلا ئۇزلۈكسىز كۆچمەن كۆچۈرىلىۋەرسە ،بۇزىمنداشىنتايىن خەتەرلىك ھالەتكە ئايلىنىپ قالىدۇ .

بۈگۈنكى كۈندە ،بۈزىمنداشلىرىمىزنىڭ ئەڭ ئاساسلىق ھەل قىلغۇچ ئامىلى ،ئۇلارنىڭ ئۆز ۋەتىنىدە ئەركىن ياشاش ھوقۇقىنى قولغا كەلتۈرۈشتۇر .ئۇلارنىڭ ئۆز ۋەتىنىدە ئەركىن ياشاش ھوقۇقىنى قولغا كەلتۈرۈشى ئۈچۈن ،

بېشى 1-بەت

پاشماقالا ئاسارەتتىكى قىرىق بەش يىل

تىگە: «بۇيىل گومادا تۇغۇت چەكلەش خىزمىتى يا خشى ئىشلەنگەنلىكتىن تۇت مىللەتلا لاكام تۇغۇلدى» دەپ يېزىلدى. كىچىك بىر ناھىيىدە تۇت مىللەتلا لاكام تۇغۇلسا پۈتۈن شەرقىي تۈركىستاندا يىلدا قانچە لاكام تۇغۇلىدۇ؟

2 ھەددى ھىساپسىز مول يەر ئاستى بايلىقلىرىمىز خىتاي، مەنپەئەتى ئۈچۈن تۈركىيان بولۇۋاتىدۇ. شەرقىي تۈركىستان خەلقى بۇنىڭ بىلەن كادايلىق ۋە تىلەمچىلىك ھالىتىگە چۈشۈپ قېلىپ، ئۆزىدە تاقىلىق ئۆزىنى ئىگىلىيالمايۋاتىدۇ. ھەممىنەرسىگە خىتايلار خوجايىنلىق قىلىۋاتىدۇ.

ئاتالمىش تۇنجى پىلىدىن بۇيان سوۋېت ئىتتىپاقى شەرقىي تۈركىستاندا قىرىق بەر قېتىم ئاتوم سىنىغى ئېلىپ بېرىلدى. مۇھىتنىڭ ئىغىر بۇلغىنىشى تەسىرىدە، ئۇيغۇن خەلق ھالاكەتكە ئايلانماقتا. بولغىنىڭ ئاسارىتى ئاستىدا ياشاۋاتقان مۇئىغۇر خەلقىمىز بىگۈناھ ھالدا ئېغىر ئاپەتلەرگە دۇچار بولماقتا. ئاتوم سىنىقلىرى دۇنيا تىنچلىقىغا ئېغىر تەھدىت سالماقتا. دۇنيا ئەللىرى بۇ ئاپەتنى توختىتىشقا ئالدىراش ھەرىكەت قىلىشى كېرەك.

يېقىنقى يىللاردىن بۇيان، شەرقىي تۈركىستاندا بۇخىل زۇلۇملار شىددەتلەپ داۋام قىلماقتا. سىياسىي جەھەتچى دېگەن تۇھمەت بىلەن بىگۈناھ كىشىلەر سوراققا پېسىز مەخپىي تۈرمىلەرگە زىندانلارغا تاشلانماقتا. تۈرمىلەردىكى قىينىقلىق، قىستاق، سوراقلار ئۇلارنىڭ ھاياتىغا ئەڭ ئېغىر تەكۈزمەكتە. بۇنىڭ بىلەن بىللە گەستاپو فاشىستلىرى شەرقىي تۈركىستاندا ئەركىن ھاياتىڭ چۈرمەكتە. خىتاي كېلگۈندىلىرىنىڭ كۆپ قىسمى بىلەن سانائەت، تىجارەت تېتىن تارتىپ پىلانلىق دولارغا يېتەكچىلىك ئىشلىرى ئۆز قولىغا ئېلىنماقتا. يەرلىك خەلقلەر ئىشسىزلىق كۆپەيمەكتە. ئىشسىز قالغان ياشلار مەخسۇس تىلىك ھالدا ئىچىملىك، چېكىملىكلەرگە ئۆگىتىلىپ روھى جەھەتتىن ئىغىر زەھەرلەنمەكتە.

قىرىق بەش يىلدىن بېرى خىتاي كومۇنىستلىرىنىڭ يۈرگۈزگەن قانلىق زۇلمى ئاستىدا روھى، جىسمانى جەھەتتىن ئىزىلىپ كېلىۋاتقان شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ ھەقانىي مۇستەقىللىق كۈرىشى ۋەتەن ئىچىدە ۋەتەن سىرتىدا كۈندىن-كۈنگە كۈچەيمەكتە. خەلقىمىز نۇرغۇن قېتىم قوراللىق قوزغىلاڭ كۆتۈرۈپ قىزىل قۇرۋان بولسىمۇ جانپىدالىق بىلەن ئۇرۇش قىلدى. كۆپ قېتىم تەشكىللىنىپ كوچىلارغا چىقىپ نامايىش قىلىپ نارازىلىق بىلدۈردى. تەشۋىقاتۋاراقلىرى تارقاتتى، مەخپىي خەت يازدى. ۋەتەن سىرتىدائۇن نەچچە دۆلەتتىكى تەشكىلاتلىرى ئۆزىنى تۈرسىۋاتقان دۆلەتلەردە ۋەخەلقارا تەشكىلاتلاردا ۋەتەن داۋاسىنى كۈرىشىنى قانات يايدۇردى.

«شەرقىي تۈركىستان پاشلىرى گىزىتى» ئەنە شۇ مۇستەقىللىق كۈرىشىنىڭ جاراڭلىق سادالىرىنىڭ بىرى ۋەتەن ئىچى ۋە سىرتىغا ئاكلىتىش ئۈچۈن كۈرەش قىلىدۇ

چىن كامۇنىست ھاكىمىيىتىنىڭ «تۇغۇتنى چەكلەش» سىياسىتى ئەمەلىيەتتە بولسا مۇسۇلمانلارنى يوق قىلىش سىياسىتىدۇر

بېشى 1-بەتتە

چىن دىكى كامۇنىست ھاكىمىيەتى زالىم دىكتاتورماۋزىدوك"نىڭ "ئادەم ئاملى بىرىنجى ھەل قىلغۇچى ئامىل" دېگەن يولۇرۇغى بىلەن چىن نوپۇسىنى تۆرت ھەسسە ئاشۇرۇپ ئالغاندىن كېيىن ئىشغالىيەتچىدىكى مۇسۇلمانلارغا دەھشەتلىك «تۇغۇتنى چەكلەش قانۇنى» نى يېرگىنچلىك ئۇسۇللاربىلەن مەجبۇرىي ھالدا يۈرگۈزۈپ مۇسۇلمانلارنىڭ نۇرمال كۆپىيىشىنى توسۇپ ئۇلارنى يوق- قىلىۋېتىش سىستىراتىگىسىنى قوللۇنۇپ كەلدى.

شەرقىي تۈركىستان، تۈرك ئالىمىدە ئۆزئىختىيارى بىلەن ئىسلامغا مۇشەررەپ بولغان تۇنجى دۆلەت بولۇپ شۇ زامانىدىن تارتىپ مۇتەددەس دىنىمىز ئىسلامنى قوغداش يولىدا چىنلاربىلەن نۇرغۇنلىغان غازات ئۇرۇشلىرىنى ئېلىپ بېرىپ ئىسلامىيەتنى جان تىكىپ قوغدىغان، كېيىنكەن مۇسۇلمان تۈركلىرىنىڭ ۋەتىنى. شۇڭا چىنلاردە "ئۇيغۇرلار پۇل تاپسا جامە (مەسجىد) سالىدۇ" دېگەن ئاتا سۆزى بار.

شەرقىي تۈركىستانمۇسۇلمانلىرى چىن كامۇنىست تۈزۈمىنىڭ "ئاتېزىم" سىياسىتى گە پۈتۈن كۈچى بىلەن قارشى تۇرۇپ ئۇلۇغ تۇرئان كەرىم يولىدا چىڭ تۇرودى ۋە بوگۈنمۇ مۇتەددەس دىنىنى جان تىكىپ قوغدىماقتا.

3- چىن كامۇنىست ھاكىمىيتى ئېلىپ بارغان قىرىقېتىملىق ئاتوم يادروسىناقلىرى ۋە سانى مەلۇم بولمىغان مەغلۇبىيەتلىك سىناقلىرىنىڭ ھەممىسى شەرقىي تۈركىستانلىق مۇسۇلمان ئاھالىزىمىنى ئۇلتۇراقلاشقان تەكلىماكان ۋە لوپ نۇرکۆلى ئەتراپلىرىدا ئېلىپ بېرىلدى. چىنىنىڭ بۇ ۋەھشىيانە جىنايەتلىرى ھەققىدە ئاز دېگەندىمۇ ئون نەچچە كىتاب يېزىلدى. بۇ كىتابلارنىڭ ئىچىدە ئامېرىكا، ياپونىيە، ئەنگلىيە، فرانسىيە، گېرمانىيە قاتارلىق دۆلەتلەردىكى ئالىملار ۋە ئىلىم ساھەسىدىكى ئورگانلار تەرىپىدىن يېزىلغان كىتابلارمۇ بار. بۇ كىتابلاردا ئاتوم سىنىقلىرىنىڭ ئاھالىگە يەتكۈزگەن ئېغىر زىيانلىرى ئىلمىي ئاساستا ئىسپاتلانغان. بۇ كىتابلاردا ئېيتىلىشىچە، ئاتوم سىنىقلىرىنىڭ ئاھالىگە يەتكۈزگەن ئېغىر زىيانلىرى تۆۋەندىكىچە:

1- ئاتوم سىنىقلىرىنىڭ ئەڭ ئېغىر زىيانى ئاھالىنىڭ ئىرسىيىتىگە يەتكۈزگەن زىيىنى بولۇپ، بۇ زىيان ئاتوم سىنىقلىرىنىڭ ئەڭ ئېغىر ۋەھشىيانە جىنايىتى ھېسابلىنىدۇ. ئاتوم سىنىقلىرىنىڭ ئىرسىيەتكە يەتكۈزگەن زىيىنى ئۇزۇن مۇددەتلىك بولۇپ، ئۇ ئاتوم سىنىقلىرى توختىتىلغاندىن كېيىنمۇ ئۇزۇن يىللار داۋاملىشىدۇ. ئاتوم سىنىقلىرىنىڭ ئىرسىيەتكە يەتكۈزگەن زىيىنى ئاساسلىقى ئۈچ خىل بولۇپ، بۇلار تۆۋەندىكىچە:

ئ)

خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ «شىنجاڭنى تىنىمسىزلاندۇرۇش ئايرىلماس بىر قىسىم» دېگەن شۇئارى ئاستىدىكى ئىغۋاگەرچىلىكى

ئەركىن

خېلى كۆپ كىشىلەر گەپ سالغىنىدەك، قىرىق نەچچە يىلدىن بېرى شەرقىي تۈركىستانىنىڭ گۈزەل رىزىمىنى خىتاي كوممۇنىستلىرىنىڭ ئىشغال قىلىۋېتىپ، ئوتتۇز نەچچە مىليون مۇسۇلمان قېرىندىشىمىزنى زۇلۇم ئىچىدە پاجىئەلىك ھايات كەچۈرمەكتە. شەرقىي تۈركىستانىنىڭ ھىسا پسىز ئالتۇن، نەپتە، ئۇران، كۆمۈر، تۇز، تۆمۈر قاتارلىق يەر ئاستى كان بايلىقلىرى، ئاشلىق، پاختا، ياغ، گۈش، مېۋە قاتارلىق يەر ئۈستى بايلىقلىرى، ھەتتا قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرىنىڭ چاچىلىرىغا قەدەر ھەممە بايلىقلىرىمىزنى كىچە-كۈندۈزلە پ ئايرۇپ پىلان، پويىز، ماشىنىلارغا ئاچلاپ پختاي زېمىنىگە توشۇماقتا. ئۇنىڭ ئالتۇن دېيارىمىزدىكى ھەرخىل بايلىقلارنىڭ كۆپلىگەن قىسمىنى پىتىنىڭ يېرىم ئۇرۇنلۇقى خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ «شىنجاڭنى تىنىمسىزلاندۇرۇش ئايرىلماس بىر قىسىم» دېگەن شۇئارىنى تۇرغۇنلاشتۇرۇش ۋە ئاساسلىق سەۋەب بولدى. شۇنىڭ بىلەن خىتاينىڭ ئالدامچى سىياسەتچىلىرى، مۇناپىق ئالىملىرى دۇنيا جامائەتچىلىكىنى، شەرقىي تۈركىستان خەلقىنى ئالداش ئۈچۈن ئۇزلىرىنىڭ شۇئارىنى دەللەش يولىدا تارىخ ياساپ، كىتاپ يېزىپ ئۇرغۇن پەسكەشلىكلەرنى ئوتتۇرىغا چىقاردى.

خىتاي ھۆكۈمىتى گەرچە زور لۇق ۋە ئالداش ۋاستىسى بىلەن شەرقىي تۈركىستانىنىڭ بايلىقلىرىنى بۇلاڭ-تالاڭ قىلىۋاتقان بولسىمۇ ئەمما ھەردائىم تور قۇش، ئەندىشىچىدە تېپىرلاپ تۇرىدۇ. چۈنكى ئەگەر شەرقىي تۈركىستان ھەقىقەتەن ئۇلارنىڭ زىمنىي بولسا نېمىشقا يەنە «ئايرىلماس بىر قىسىم» دەپ تىنماي جار سالىدۇ؟ نېمىشقا سەۋەن، خىلۋەكجالىق، شانخەيلەرنىسۇۋەتىنىمسىزلىنىڭ «ئايرىلماس بىر قىسىم» دەپ داۋاراڭ قىلمايدۇ؟ دېمەك شەرقىي تۈركىستان ئۇلارنىڭ زىمنى بولمىغاچقا پۈتۈن كۈچى بىلەن ئۇزىنىڭ قىلمۇشلىرىنى ئۇچۇن تالىشىدۇ.

خىتاي كوممۇنىستلىرى «... ۋەتىنىمسىزلىنىڭ بىر قىسىم» دېگەن تەشۋىقاتىنى گەرچە بالىلار باغچىسىدىن تارتىپ تاكى مەركىزى پارتىيەمىكتەپلىرىگىچە دەرسلىك قىلىپ كەڭ تەشۋىق قىلىۋاتقان بولسىمۇ لېكىن يەنىلا يەقىن بىر كىشىگە سىرنى ئۇزىدىن ئېلىپ بېرىپ قىلىۋېتىپ، ئۇزىتەدرىجىي ئۇزىنى بېلىگە لەيدىغانلىقىنى ئويدان بىلىدۇ ۋەشۇكالاشقاھەرزامان غەم، ئەندىشىچىدە داۋاراڭ سالىدۇ. ئۇلارنىڭ ئەندىشىلىرىنىڭ ئاساسەن تۆۋەندىكى تەرەپلەردە ئىپادىلىنىدۇ:

خىتاي ھۆكۈمىتى شەرقىي تۈركىستانغا چوڭ مەبلەغ سېلىشتىن، ھەرھال يوتكەپ كېتكىلى بولمايدىغان تەسلىھەلەرنى تۇرغۇزۇشتىن ئىبارەت قىلىدۇ ۋە تور قىدۇ.

خىتاي ئىقتىسادىلىرى زور كۆپچىلىكى شەخسىي مۈلكىنى، پۈتۈنلەرنى شەرقىي تۈركىستاندا تۇيۇقسىز ئاقلاشتىن ئىبارەت قىلىدۇ ۋە تور قىدۇ.

شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ كېيىمى، پۈتۈن، تۇسىغى توق بولمىسىدىن، قارىشلىق كۆرسەتمىسىدىن ئۇلگە ھەققىدە رىجىدە تور قىدۇ ۋە ئەندىشە قىلىدۇ.

كۆپ يىللىق مۇسۇلمان شەرقىي تۈركىستانلىقلارنىڭ تۇپراق سىنىڭ كۆپ پۈيۈپ كېتمىسىدىن تور قىدۇ. شۇڭا مەجبۇرى پىلانلىق تۇغۇتنى زور لۇق بىلەن يۈرگۈزىدۇ.

ئالىي سەۋىيىلىك زىيالىلارنىڭ، ئىقتىساس ئىگىلىرىنىڭ، بىلىملىك زاتلارنىڭ كۆپلەپ يېتىشىپ چىقىشىدىن بەك تور قىدۇ، بارلىرىنىڭ ئارائىتىنى چەكلەيدۇ، كەسپىنى يوتكەتمەيدۇ.

ئۇلۇغ ئىسلام دىنىغا قىلىقا، سەمىي خەلقا، ۋىجدانى ھەقانىيەتكە ۋەغازاتا ئۇنىدە يدىغان ئىسلامى ۋەتەنپەرۋەرلىك تەشۋىقاتىدىن ئۇلگىدەك تور قىدۇ.

خىتايلارنىڭ بۈگۈنگىلىرى ئاخىرى چوقۇم رىئاللىقتىن مىللەتسىزلىنىڭ تەدرىنى ھەل قىلىدۇ.

ۋەتەننىڭ ئازاتلىقى ئۈچۈن كۈرەشكەن شەھىتلەرنى كىم ئەسلەۋاتىدۇ؟

بېشى 1-بەتتە

1949-يىلى ستالىن ۋەماۋزېدۇڭ جاللاتلارنىڭ قانلىق قولى بىلەن ئۇيۇشتۇرۇلغان ئەڭ قەبىھ يامۇزلۇقنىڭ قۇربانى بولغان پىداكار رەھبەرلىرىمىز ۋە سۆيۈملۈك پەرزەنتلىرىمىز ئەخمەتجان قاسىمى، ئىسھاقبەگ، دەلىلخان، ئابدۇكېرىم ئابباسوپ، ئابدۇرېشىت، غەنى، ئوسمانجانلارنىڭ جەسەتلىرىمۇشۇ دۇلامەھەللىدىكى قەبرىستانلىققا قويۇلغان ئىدى. خىتاي كوممۇنىستلىرىنىڭ سىياسى بەتنامىلىرى ۋەھەرىكەتلىرىنىڭ نەتىجىسىدە خەلقىمىز بىردىن-بىر زىيارەتگاھى بولغان بۇ شەھىتگاھلىق مازارىغا كىلىش تۈگۈل تېكىلىپ قاراشقىمۇ جۈرئەت قىلالمايدىغان دەرىجىدە ئىغىر زۇلۇملارغا مەھكۇم قىلىندى.

1950-يىلىدىن باشلاپ شەرقىي تۈركىستانغا بېسىپ كىرگەن خىتاي كوممۇنىستلىرى زور لۇق بىلەن ۋەتەننىڭ ئىستىقلالىيىتى ئۈچۈن كۈرەشكەن خەلقىمىزنىڭ زىيالىلىرىمىزنىڭ ھەممىدە تۇرالسىزلاندۇرۇلغان مۇنتىزىم ئارمىيىمىزنىڭ كۈرەشچان ئىرادىسىنى سۇندۇرۇپ تاشلاش ئۈچۈن ئۇزىنىڭ غالچىلىرى، ئۇيغاتسىز ئاكتىپلارۋە تور چاق كادىرلىرىدىن پايدىلىنىپ ئارقا-ئارقىدىن توختىماي سىياسى ئۆگۈتۈش كۈرەشلىرىنى ئېلىپ بېرىپ، تەتۈرئىنقىلابچى، پانتۈركىست، پان ئىسلامىست، جاھانگىر تۈيغۇرغىي، فىئودال پومىشچىك، زومىگەر، بۇزۇق ئۇنسۇر، خىيانەتچى يولۋاس دېگەندەك خىلمۇخىل بەتنام سىياسى قالپاقلارنى ھازىرلاپ خەلقنى باش كۆتەرگۈزمىدى.

غۇلجىدائىلى ۋاقىسى قىلىپ تەيىنلەنگەن ئەشەددىي رەھىمسىز ئونسۇرئەنۋەرجاكولىن تەتۈرئىنقىلاپچىلارنى بىسىقتۇرۇش ھەرىكىتىنىڭ باشلىقى بولۇپ بەلگىلەنگىنىدىن كېيىن، ساقچى، دېكتاتورا ئورگانلىرىنى ئىشقا سېلىپ كەڭكۆلەمدە تۇتقۇن قىلىشنى باشلىۋەتتى. «دەھشەتلىك ئالتىنچى مارت ۋاقەسى» نى پەيدا قىلىپ، سابىق شەرقىي تۈركىستان ھۆكۈمىتىنىڭ ئەزالىرىنى، خەلق ۋەكىللىرىنى، زىيالىلارنى، مۇتىۋەرلەرنى قولغا ئېلىپ تۈرمىلەرگە تاممىدى. ئۇلار تۈرمىلەردە خىتاي ساقچىلىرى تەرىپىدىن دەھشەتلىك قىينىلىپ ئازابلىق ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىندى. ئۇلارنىڭ ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىش لاگىرلىرىغا ئەۋەتىلىپ، مۇشتۇمدەك نوپۇسلىرى ئۇلارنىڭ چەكسىز ئىرادىسى ۋەقەھرىمانلىقى ئالدىدا ئاجىزلىق قىلىپ، ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ئۆلۈمىنى ئۆزلىرى كۆتىدىغان ھالەتكە چۈشۈپ قالدى. ئۇلارنىڭ ئەڭ ئاخىرقى ئۆلۈمىنى كۆرگەن ئادەملەرنىڭ ئېيتىشىچە، ئۇلار ئۆلۈمگە ئاسان ماڭمىغان، ئۇلار ئۆلۈمگە ئۆزلىرى ئالدىراپ ماڭغان. ئۇلار ئۆلۈمنى ئۆزلىرى ئىزدىگەن. ئۇلار ئۆلۈمنى ئۆزلىرى تاللىغان. ئۇلار ئۆلۈمنى ئۆزلىرى ئىزدىگەن. ئۇلار ئۆلۈمنى ئۆزلىرى تاللىغان. ئۇلار ئۆلۈمنى ئۆزلىرى ئىزدىگەن. ئۇلار ئۆلۈمنى ئۆزلىرى تاللىغان.

شەرقىي تۈركىستاندا كوممۇنىستلارغا جەللەك زەربە بېرىلمەكتە

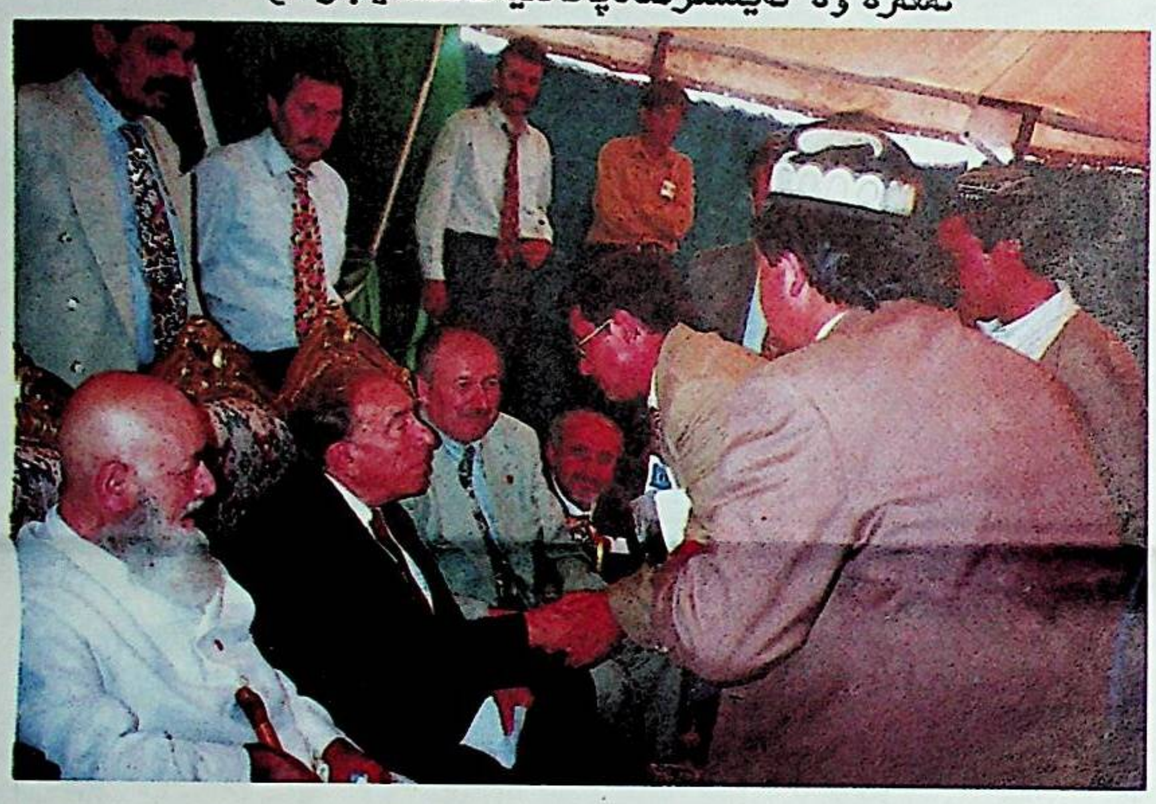
كوممۇنىست خىتايلارنىڭ شەرقىي تۈركىستان خەلقىگە يۈرگۈزۈۋاتقان مىللىي ۋەمەدەنىي زۇلمى ئىنسانلاشقانسېرى، مىللىي مۇستەقىللىقئارزۇسىنى ئۈچۈن كۈرەشۋاتقان شەرقىي تۈركىستان خەلقى كوممۇنىست خىتاي ھۆكۈمرانلىرىنىڭ مۇستەبىت، ۋەھشىلىكلىرىگە قارشى ھەرخىل شەكىلدىكى كۈرەشلىرىنى داۋاملاشتۇرماقتا.

1994-يىلى 7-ئاينىڭ 21-كۈنى كېچىسائەت بىردىن ئون مىنۇت ئۆتكەندە، ئاتسۇز ئىلايە تلىك تەپتىش مەھكىمەبىناسى، توخسۇنا ھەيىلىك تۈغۇت چەكلەش ئىشخانىسى، كۈچار-شىكخايىلىدىكى ئۇيغۇر-تەتەك كۆزۈرۈگى بىرلاۋاقىتتا شىددەتلىك پارتلىتىلغان. ئاتسۇز ئانكىسىغا تويۇلغان بومبا پارتلىغاي قالغان. ۋاقە يۈزبەرگەندىن كېيىن ھۆكۈمەتنۇرغۇن ئەسكەرچىقىرىپ نەق مەيدانىنى قاتتىق كونترول ئاستىغا ئالغان ۋەتەتراپتىن ئالتە يۈزگە يېقىن شەرقىي تۈركىستانلىقنى گۇمان بىلەن تولغاتقان. بۇلاردىن بىرقىسىم كىشىلەر قاتتىق قىينىلىپ-قىستاقلاردىن كېيىن تويۇپ بىرلىگەن بولسىمۇ، كۆپ قىسمى تۈرمىلەردە جاللاتلارنىڭ ئىغىر ئازابلىرىغا چىدىماي ئالتە-يەتتە كۈندىن كېيىن ئۆلۈپ كەتكەن. دەسلەپكى خەۋەرلەرگە قارىغاندا، ھۆكۈمەتنىڭ ئاساسلىق دائىرىسى كەڭ كۆلەمدە تۇتقۇن قىلىشنى باشلىۋەتكەن. دەسلەپكى بىر ھەپتە ئىچىدىلا ئۈرۈمچىدىن 1000 دىن ئارتۇق كىشى تۇتقۇن قىلىنغان. ئۇلارنىڭ ئىچىدە ئالىي مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرى، ئوقۇغۇچىلار، ئىدارە خادىملىرى، ئىشچى-دېھقانلار، ھەتتا ئىسلام دىنىنى تەشۋىق قىلىدىغان ئىمام-خاتىپلارمۇ بار ئىدى. ئۇلارنىڭ ئىچىدە ئۈرۈمچى شەھەرلىك ئىسلام دىنى جەمئىيىتىنىڭ رەئىسى ئابدۇكېرىم ئابباسوپ، ئۇنىڭ ئورۇنباسارى ئابدۇرېشىت غەنى، ئىسلام دىنى ئىلىم-پەن ئىنستىتۇتىنىڭ مۇدىرى ئوسمانجان قاتارلىق ئۇلىمالار بار ئىدى. ئۇلارنىڭ جەسەتلىرى ئۈرۈمچى شەھىرىدىكى قەبرىستانلىققا قويۇلغان ئىدى. خىتاي كوممۇنىستلىرىنىڭ سىياسى بەتنامىلىرى ۋەھەرىكەتلىرىنىڭ نەتىجىسىدە خەلقىمىز بىردىن-بىر زىيارەتگاھى بولغان بۇ شەھىتگاھلىق مازارىغا كىلىش تۈگۈل تېكىلىپ قاراشقىمۇ جۈرئەت قىلالمايدىغان دەرىجىدە ئىغىر زۇلۇملارغا مەھكۇم قىلىندى.

1950-يىلىدىن باشلاپ شەرقىي تۈركىستانغا بېسىپ كىرگەن خىتاي كوممۇنىستلىرى زور لۇق بىلەن ۋەتەننىڭ ئىستىقلالىيىتى ئۈچۈن كۈرەشكەن خەلقىمىزنىڭ زىيالىلىرىمىزنىڭ، مۇتىۋەرلىرىمىزنىڭ ھەممىدە تۇرالسىزلاندۇرۇلغان مۇنتىزىم ئارمىيىمىزنىڭ كۈرەشچان ئىرادىسىنى سۇندۇرۇپ تاشلاش ئۈچۈن ئۇزىنىڭ غالچىلىرى، ئۇيغاتسىز ئاكتىپلارۋە تور چاق كادىرلىرىدىن پايدىلىنىپ ئارقا-ئارقىدىن توختىماي سىياسى ئۆگۈتۈش كۈرەشلىرىنى ئېلىپ بېرىپ، تەتۈرئىنقىلابچى، پانتۈركىست، پان ئىسلامىست، جاھانگىر تۈيغۇرغىي، فىئودال پومىشچىك، زومىگەر، بۇزۇق ئۇنسۇر، خىيانەتچى يولۋاس دېگەندەك خىلمۇخىل بەتنام سىياسى قالپاقلارنى ھازىرلاپ خەلقنى باش كۆتەرگۈزمىدى.

غۇلجىدائىلى ۋاقىسى قىلىپ تەيىنلەنگەن ئەشەددىي رەھىمسىز ئونسۇرئەنۋەرجاكولىن تەتۈرئىنقىلاپچىلارنى بىسىقتۇرۇش ھەرىكىتىنىڭ باشلىقى بولۇپ بەلگىلەنگىنىدىن كېيىن، ساقچى، دېكتاتورا ئورگانلىرىنى ئىشقا سېلىپ كەڭكۆلەمدە تۇتقۇن قىلىشنى باشلىۋەتتى. «دەھشەتلىك ئالتىنچى مارت ۋاقەسى» نى پەيدا قىلىپ، سابىق شەرقىي تۈركىستان ھۆكۈمىتىنىڭ ئەزالىرىنى، خەلق ۋەكىللىرىنى، زىيالىلارنى، مۇتىۋەرلەرنى قولغا ئېلىپ تۈرمىلەرگە تاممىدى. ئۇلار تۈرمىلەردە خىتاي ساقچىلىرى تەرىپىدىن دەھشەتلىك قىينىلىپ ئازابلىق ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىندى. ئۇلارنىڭ ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىش لاگىرلىرىغا ئەۋەتىلىپ، مۇشتۇمدەك نوپۇسلىرى ئۇلارنىڭ چەكسىز ئىرادىسى ۋەقەھرىمانلىقى ئالدىدا ئاجىزلىق قىلىپ، ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ئۆلۈمىنى ئۆزلىرى كۆتىدىغان ھالەتكە چۈشۈپ قالدى. ئۇلارنىڭ ئەڭ ئاخىرقى ئۆلۈمىنى كۆرگەن ئادەملەرنىڭ ئېيتىشىچە، ئۇلار ئۆلۈمگە ئاسان ماڭمىغان، ئۇلار ئۆلۈمگە ئۆزلىرى ئالدىراپ ماڭغان. ئۇلار ئۆلۈمنى ئۆزلىرى تاللىغان. ئۇلار ئۆلۈمنى ئۆزلىرى ئىزدىگەن. ئۇلار ئۆلۈمنى ئۆزلىرى تاللىغان. ئۇلار ئۆلۈمنى ئۆزلىرى ئىزدىگەن. ئۇلار ئۆلۈمنى ئۆزلىرى تاللىغان.

تۈركىيەدىكى شەرقىي تۈركىستانلىق ئوقۇغۇچىلارنىڭ ۋەكىللىرى ئەسسەدە پائالىيەت ئېلىپ باردى

تۈركىيەدىكى شەرقىي تۈركىستانلىق ئوقۇغۇچىلارنىڭ ۋەكىللىرى بۇيىل سەككىزىنچى ئاينىڭ 5-كۈنىدىن باشلاپ شەرقىي تۈركىستان مەسىلىسىنى دۇنيا ئاممىسىغا تونۇشتۇرۇش ۋە شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ ئەركىنلىك ۋە مۇستەقىللىق ئۈچۈن ئېلىپ بېرىۋاتقان ھەققانىي كۈرىشىگە دۇنيا ئاممىسىنىڭ قوللىشىغا ئېرىشىش ئۈچۈن ئۈرۈمچى شەھىرىدە ئۆتكۈزۈلگەن بەشىنچى نۆۋەتلىك دۇنيا ئۇيغۇر كۇرۇلتىيىدا تارىخىي قۇرۇلتايغا ئايلاندۇرۇپ ئەۋەتىلىدىغان ئۇيغۇر قۇرۇلتىيىغا تەكلىپ بىلەن قاتناشتى. يۈزمىڭلىغان كىشى قاتناشقان بۇ ھەيۋەتلىك قۇرۇلتاينى تارىختىكى ئۇيغۇر قۇرۇلتايلىرىغا ئوخشاتقان ئۇيغۇر دۆلىتىنىڭ بايراقلىرى قاتارىدا ئەدىسى ئۇيغۇر دۆلىتىنىڭ ئارخېئولوگىيىلىك بايراقلىرى بارلاۋزالە پىلدىدى. شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئاي يولتۇزلۇق كۆك بايرىغى يېغىن مەيدانىدا جەۋلان قىلىپ كۆپچىلىكنىڭ دىققىتىگە ۋەھۇرمىتىگە سازاۋەر بولدى. ئەيسەر يۈسۈپبەگ شەرقىي تۈركىستان مەدەنىيەت ھەمكارلىق جەمئىيىتى تەرىپىدىن ھازىرلانغان ئۇيغۇر چادىرى ئۇيغۇر ئىللىرىنىڭ تارىخىي تىزىلىغان بولۇپ، ئوقۇغۇچىلار بۇيەردە ۋەتەننىڭ گۈزەل مەنزىرىلىرى، ھىسا پسىز مول بايلىقلىرى، تارىخى مەدەنىيىتى، ئىلىم-پەن ساھەلىرىدىكى ئۇلۇغ زاتلىرى، خىتاي زۇلمى ئاستىدىكى ئېچىنىشلىق تۇرمۇشلىرى ۋەئاتوم سىناقلىرى نەتىجىسىدە يۈزبەرگەن پاجىئەلىك كۆرۈنۈشلەرنى كەسكىن ئەتتۇرۇلگەن رەسىملەر كۆرگەزمىسى تەشكىللەشتۇرغان ئىدى. ئۇنىڭدىن باشقا ۋەتەننىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن كەلگەن ئوقۇغۇچىلار ئۆزلىرىنىڭ ۋەتەن ھەققىدىكى تەسىراتلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئىلمىي ماقالىلەرنى ئوقۇپ ئۆتۈشتى. ئۇ

خىتاي دائىلىپ بېرىلغان «ئىچىلىش، سايراش» ۋە ئۇنىڭ مۇدھىش ئاقىۋىتلىرى

ئەسلىمە

ھەببۇللا مۇتەللىپ

ئۇتمۇشتىكى تارىخىي ۋاقىلەرگە دائىر سەنەلەرنى ئوزمۇنى ۋەماھىيىتىگە باغلىق ھالدا بىر-بىرىگە ئوخشىتىپ ئەسلىگەن ۋاقىتلاردا، بەزىلىرى تەتە-قىلىش بىلەن تىلغا ئېلىنسا، بەزىلىرى فاجىئەلىك قارا داغلىق كۇنلەر سۈپىتىدە خاتىرىلىنىدۇ. مەن بۇ ماقالەمدە 1957 - يىلى خىتاي دا باشلانغان «ئىچىلىش، سايراش» ھەرىكىتىنىڭ كىلىپ چىقىشى ۋە ئۇنىڭ خەلقىمىز ئۈستىدە ئېلىپ مېڭىلغان مۇدھىش ئاقىۋەتلىرى ئۈستىدە توختالۇپ ئۇتىمەن.

ئىچىلىش، سايراش فورمۇلوگىيىسى تۆۋەندىكىچە ئىدى:

«ھەممە گۇللەر تەكشى ئىچىلسۇن، ھەممە بەس-بەستە سايرىسۇن. سايرىغۇچىدائىم يېپ يوق، باشقىلار ئىبرەت ئالسۇن. سايرىمىغان بىرەركىشى قالمىسۇن، ئىچىلمىغان بىرمۇگۇل، گىيا قالمىسۇن. سايراشتا ھەر تۈرلۈك قۇشلارنىڭ يېقىملىق، يېقىمسىز ئاھاڭدىكى سايراشلىرى يۇز بېرىشى مۇمكىن، شۇنىڭدەك چىرايلىق خۇشپۇراقلىق گۇللەرنىڭ ئىچىلىشىمۇ، زەھەرلىك چۈپلەرنىڭ ئۇنۇپ چىقىشىمۇ مۇمكىن، ھەممىسىگە ئەركىنلىك بېرىلىدۇ. ئەنسىرەشنىڭ ھاجىتى يوق. پايدىلىقلىرىنى ساقلاپ قېلىپ، زىيانلىقلىرى ژۇلۇپ تاشلىنىدۇ. ۋاھاكازالار...» خۇددى شۇنىڭغا ئوخشاش ئۇپۇلۇگەن ئىخچام شۇئارنىڭ ئۇيلاپ چىقىرىلغانلىغىغا قارىماي،

خىتاي مەركىزى ھۆكۈمىتى كۈتۈلمىگەن ۋەزىيەتتە «دېموگراتىيە» نى ئوتتۇرىغا قويۇپ، ھەر ساھە، ھەر تەبىقە دىكىلەرنىڭ ئوخشاش بولمىغان ئىنكاسلىرىنى ئوتتۇرىغا چىقاردى. ھەقىقەتەن مۇيىسىپىدلىقىنى كۆرەلىمىگان زىيالىلار ئۇزۇنتەجرىبىلىك ئاساسلىنىپ مەركەزنىڭ قانداقتۇر بىر سىياسىي دېرامىسى ئويۇنىنى بولۇشى ئېھتىمال دىگەن گۇمانى قارا ئىلاردا بولدى. يەنە بىر تەرەپتىن ھېبرى ئۇيغۇرلاردىكى خىتاي مۇنىستلىرى ئوچۇق ھالدا كېسكىن قارشى چىقتى. ئۇلار مۇنداق چەكسىز دېموگراتىيىگە يول قويۇلغاندا پارتىيىمىزنىڭ مەركەزلەشكەن دېموگراتىيە تۈزۈمىگە قارىتا زەربە بولىدۇدەپ قارىدى. مىللىي ھېبرى كادىرلار بولسا، بۇرۇنقىدەك ھامان ئاقكۆڭۈللۈك مەۋقەدە تۇرۇپ، چوڭ خىتاي مىللەتچىلىگىدىن ھەزەر ئەيلەپ تاقىتى چىكىگە يەتكەنلىگى تۈپەيلىدىن، يۇقىرىلىق باغرى قانغىچە كەڭ تاشلانمىغان ئىچىلىپ، سايراش قانىنمى ئىچىگە ئۇزىنى ئاتتى. كادىرلارنىڭ پىكرىنامىسىنى تەلتۈكۈس كەڭ ۋە چوڭقۇر سايرىتىش، ئىچىلدۇرۇش مەخسىدىدە ئاممىۋى مەتبۇئات، تەشۋىقات ۋاستىلىرىنى ئىشقا سېلىش ئارقىلىق يوقىرى دولقۇنغا كۆتەردى.

مىللىي كادىرلارنىڭ ئىچىلىش، سايراشلىرى باشتىن-ئاياق مەركىزى خىتاينىڭ رايونىمىزدائىجرا قىلىۋاتقان مىللىي سىياسىتى دائىرىسىگە مەركەزلەشتۈرۈلگەن.

ئۇلار مەركەزنىڭ بەرگەن مىللىي ئاپتونوم مۇختارىيەت تۈزۈمى مىللەتلەرنىڭ ھوقۇق مەنپەئەتلىرىنى گەۋدىلەندۇرۇشتەئۇزۇنئەۋزەللىكلىرىنى كۆرسەتمەيلا قالماستىن، قۇرۇق شەكىلىنلا ئىبارەت ئىكەنلىگىنى، مىللىي رايونىنىڭ باشقۇرۇش ھوقۇقى خىتاي كوممۇنىستلىرىنىڭ قولىغا مەركەزلەشكەنلىگى، ئىچكىرىدىن خىتاي كۆچمەنلىرىنى يوتكەش نەتىجىسىدە يەرلىك خەلقلەرھايات شارائىتىنىڭ ئېغىرلىشىۋاتقانلىغى، رايونىمىزنىڭ خام ئەشيا بازىسىغا ئايلاندۇرۇلۇشى بىلەن بايلىقىمىزنىڭ ئىچكى خىتايغا سۈمۈرىلىۋاتقانلىغى، رايونىمىزغا بېسىپ كىرگەن خىتاي ئىشغالىيەتچى ئارمىيىسىنىڭ زوراۋانلىقىغا چەك قويۇلمىشى، ھەقىقى تارىخىمىزنى ئىتتى-راپ قىلمىشى، مىللىي، دىنىي ئۇرپ-ئادەتلىرىمىزنىڭ ھۆرمەت قىلىنمىشى، مىللىي مەدەنىيەت، مائارىپ ۋە تىلىمىزنىڭ رىۋاجلاندۇرۇلمىشى، ۋەباشقىمۇنۇرغۇن ساھەلەرنى ئىچىگە ئالغان كەڭ تۈردىكى تەنقىدى پىكىر، تەلەپ ئوتتۇرىغا قويۇلدى، مىللىي مۇختارىيەت ئۇرنىغا رېسپوبلىكا تەلەپ قىلىنىدى.

ھەقىقەتەن مۇمىللىي رەھبىرى زىيالىلىرىمىزنىڭ خەلقىمىزنىڭ ئالىي تىلەك، مەخسەتلىرىگە ۋاكالىتەن ئاشكارا دادىل ئوتتۇرىغا چىقىشلىرى تارىختىكى تۇنجى قېتىملىق زور ۋاقىەھىسابلىنىتتى. بىراق بېيجىن خۇەيرىنتاكدىكىلەرنىڭ سەۋرى تاقىتى ئۇزۇنغا بارمىدى. ئۇلار يۇزلىرىدىكى نىقابنى بىرچەتكە قايرىپ قويۇپ، ھەقىقى ئەپتى-بەشىرىسىنى كۆرسەتتى. مەركىزى كومىتېتنامىدىن سىياسىي بىيۇروئەزالىرى، مىللىي ئىشلار كومىتېتىنىڭ مۇدىرى لىيۇگاۋپىك مەتبۇئات يۈزىدە، يەرلىك مىللەتچىلىك ھازىرقى ۋەزىيەتتە جىددىي خەۋپ دەرىجىسىدە باش كۆتەرمەكتە. ئۇلار غاھەرگىزرەھىم، شەپقەت قىلماسلىق، بېشىنى تاشتايانچىغاندەك يانجىپ تاشلىشىمىز لازىم، دەپ ئىلان قىلدى. ئىككىيۈزلىمىلىك بىلەن ئۇزۇندەسسەۋا پا قىلماسلىق، يا ۋۇزۇلۇق بىلەن خىيانەت قىلىش-كومۇنىستلارنىڭ تەبىئىتى ئىكەنلىگىنى خەلقىمىزيەنەبىر قېتىم چۈشەنمەكتە ئىدى.

1957 - يىلىنىڭ دەكابىر ئىيىنىڭ ئاخىرقى يېرىمىدا ئاپتونوم رايون بويىچە مىللىي ۋە خىتاي كادىرلارنىڭ قاتناشتۇرۇلۇشى بىلەن يەرلىك مىللەتچىلىككە قارشى تۇرۇش نامى ئاستىدا كۆرەش كامپانىيىسى ئوت ئالدۇرۇلدى. ئىككىنچى بىرزالدىكى خىتاي ئەمەلدارلىرى دېراما كورۇش-كۆرۈنتىشكە ئورونلاشتۇرۇلدى. ۋاقىتىنباشچىلىق قىلغان خىتاي كوممۇنىستلىرىنىڭ ئاساسلىق سەۋەبىدىن توغرا-خۇلاسىنى چىقارغان ئىدى. مىللەتچىلىككە قارشى ھەرىكەت باشلىنىشى بىلەن ۋاقىتلىق بوشۇتۇلغان ئابدۇل ئەزىز ئاكاباش تۇرمىگە قايتۇرۇلۇپ، مىللەتچىلەر بىلەن بولغان يوشۇرۇن مۇناسىۋىتىنى ئىنقلاش مەخسىتىدە جىددىي تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىلدى. ئۇلار قۇرۇق، ھودۇقۇش بويىچا تاقا تۇرسۇن، ۋەزىيەتتىن پايدىلىنىپ زەردا پ چىكىۋاتقان ۋەتەنداشلىرىغا روھىي ۋەئەقلى يار-يۆلەك بولۇش پۈرسىتىنى چۈشەنگەن ھالدا: دۇنيادائۇزۇن تىنىنىڭ ئازاتلىغى، مۇستەقىللىقتىن ئارتۇق شەرەپلىك ئىش يوق. دەپسەندىگە ئۇچرىغان مىللىي ئۇچۇن مىللەتچى ئاتالمىش ئالىي پەزىلەتتۇر. مەن ئۇزەمنى ئىلھەمدۇللا مىللەتچىسەن دەپ يادئېتىمەن. كوممۇنىست خىتايلارنىڭ كۆچمەنلىرىنى ۋەتىنىمىزغا يىلانداك ئۇرۇلۇشى بىلەن بايلىقىمىزنىڭ ئىچكى خىتايغا سۈمۈرىلىۋاتقانلىغى، رايونىمىزغا بېسىپ كىرگەن خىتاي ئىشغالىيەتچى ئارمىيىسىنىڭ زوراۋانلىقىغا چەك قويۇلمىشى، ھەقىقى تارىخىمىزنى ئىتتىراپ قىلمىشى، مىللىي، دىنىي ئۇرپ-ئادەتلىرىمىزنىڭ ھۆرمەت قىلىنمىشى، مىللىي مەدەنىيەت، مائارىپ ۋە تىلىمىزنىڭ رىۋاجلاندۇرۇلمىشى، ۋەباشقىمۇنۇرغۇن ساھەلەرنى ئىچىگە ئالغان كەڭ تۈردىكى تەنقىدى پىكىر، تەلەپ ئوتتۇرىغا قويۇلدى، مىللىي مۇختارىيەت ئۇرنىغا رېسپوبلىكا تەلەپ قىلىنىدى.

ھەقىقەتەن مۇمىللىي رەھبىرى زىيالىلىرىمىزنىڭ خەلقىمىزنىڭ ئالىي تىلەك، مەخسەتلىرىگە ۋاكالىتەن ئاشكارا دادىل ئوتتۇرىغا چىقىشلىرى تارىختىكى تۇنجى قېتىملىق زور ۋاقىەھىسابلىنىتتى. بىراق بېيجىن خۇەيرىنتاكدىكىلەرنىڭ سەۋرى تاقىتى ئۇزۇنغا بارمىدى. ئۇلار يۇزلىرىدىكى نىقابنى بىرچەتكە قايرىپ قويۇپ، ھەقىقى ئەپتى-بەشىرىسىنى كۆرسەتتى. مەركىزى كومىتېتنامىدىن سىياسىي بىيۇروئەزالىرى، مىللىي ئىشلار كومىتېتىنىڭ مۇدىرى لىيۇگاۋپىك مەتبۇئات يۈزىدە، يەرلىك مىللەتچىلىك ھازىرقى ۋەزىيەتتە جىددىي خەۋپ دەرىجىسىدە باش كۆتەرمەكتە. ئۇلار غاھەرگىزرەھىم، شەپقەت قىلماسلىق، بېشىنى تاشتايانچىغاندەك يانجىپ تاشلىشىمىز لازىم، دەپ ئىلان قىلدى. ئىككىيۈزلىمىلىك بىلەن ئۇزۇندەسسەۋا پا قىلماسلىق، يا ۋۇزۇلۇق بىلەن خىيانەت قىلىش-كومۇنىستلارنىڭ تەبىئىتى ئىكەنلىگىنى خەلقىمىزيەنەبىر قېتىم چۈشەنمەكتە ئىدى.

1957 - يىلىنىڭ دەكابىر ئىيىنىڭ ئاخىرقى يېرىمىدا ئاپتونوم رايون بويىچە مىللىي ۋە خىتاي كادىرلارنىڭ قاتناشتۇرۇلۇشى بىلەن يەرلىك مىللەتچىلىككە قارشى تۇرۇش نامى ئاستىدا كۆرەش كامپانىيىسى ئوت ئالدۇرۇلدى. ئىككىنچى بىرزالدىكى خىتاي ئەمەلدارلىرى دېراما كورۇش-كۆرۈنتىشكە ئورونلاشتۇرۇلدى. ۋاقىتىنباشچىلىق قىلغان خىتاي كوممۇنىستلىرىنىڭ ئاساسلىق سەۋەبىدىن توغرا-خۇلاسىنى چىقارغان ئىدى. مىللەتچىلىككە قارشى ھەرىكەت باشلىنىشى بىلەن ۋاقىتلىق بوشۇتۇلغان ئابدۇل ئەزىز ئاكاباش تۇرمىگە قايتۇرۇلۇپ، مىللەتچىلەر بىلەن بولغان يوشۇرۇن مۇناسىۋىتىنى ئىنقلاش مەخسىتىدە جىددىي تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىلدى. ئۇلار قۇرۇق، ھودۇقۇش بويىچا تاقا تۇرسۇن، ۋەزىيەتتىن پايدىلىنىپ زەردا پ چىكىۋاتقان ۋەتەنداشلىرىغا روھىي ۋەئەقلى يار-يۆلەك بولۇش پۈرسىتىنى چۈشەنگەن ھالدا: دۇنيادائۇزۇن تىنىنىڭ ئازاتلىغى، مۇستەقىللىقتىن ئارتۇق شەرەپلىك ئىش يوق. دەپسەندىگە ئۇچرىغان مىللىي ئۇچۇن مىللەتچى ئاتالمىش ئالىي پەزىلەتتۇر. مەن ئۇزەمنى ئىلھەمدۇللا مىللەتچىسەن دەپ يادئېتىمەن. كوممۇنىست خىتايلارنىڭ كۆچمەنلىرىنى يوتكەش نەتىجىسىدە يەرلىك خەلقلەرھايات شارائىتىنىڭ ئېغىرلىشىۋاتقانلىغى، رايونىمىزنىڭ خام ئەشيا بازىسىغا ئايلاندۇرۇلۇشى بىلەن بايلىقىمىزنىڭ ئىچكى خىتايغا سۈمۈرىلىۋاتقانلىغى، رايونىمىزغا بېسىپ كىرگەن خىتاي ئىشغالىيەتچى ئارمىيىسىنىڭ زوراۋانلىقىغا چەك قويۇلمىشى، ھەقىقى تارىخىمىزنى ئىتتى-راپ قىلمىشى، مىللىي، دىنىي ئۇرپ-ئادەتلىرىمىزنىڭ ھۆرمەت قىلىنمىشى، مىللىي مەدەنىيەت، مائارىپ ۋە تىلىمىزنىڭ رىۋاجلاندۇرۇلمىشى، ۋەباشقىمۇنۇرغۇن ساھەلەرنى ئىچىگە ئالغان كەڭ تۈردىكى تەنقىدى پىكىر، تەلەپ ئوتتۇرىغا قويۇلدى، مىللىي مۇختارىيەت ئۇرنىغا رېسپوبلىكا تەلەپ قىلىنىدى.

ھەقىقەتەن مۇمىللىي رەھبىرى زىيالىلىرىمىزنىڭ خەلقىمىزنىڭ ئالىي تىلەك، مەخسەتلىرىگە ۋاكالىتەن ئاشكارا دادىل ئوتتۇرىغا چىقىشلىرى تارىختىكى تۇنجى قېتىملىق زور ۋاقىەھىسابلىنىتتى. بىراق بېيجىن خۇەيرىنتاكدىكىلەرنىڭ سەۋرى تاقىتى ئۇزۇنغا بارمىدى. ئۇلار يۇزلىرىدىكى نىقابنى بىرچەتكە قايرىپ قويۇپ، ھەقىقى ئەپتى-بەشىرىسىنى كۆرسەتتى. مەركىزى كومىتېتنامىدىن سىياسىي بىيۇروئەزالىرى، مىللىي ئىشلار كومىتېتىنىڭ مۇدىرى لىيۇگاۋپىك مەتبۇئات يۈزىدە، يەرلىك مىللەتچىلىك ھازىرقى ۋەزىيەتتە جىددىي خەۋپ دەرىجىسىدە باش كۆتەرمەكتە. ئۇلار غاھەرگىزرەھىم، شەپقەت قىلماسلىق، بېشىنى تاشتايانچىغاندەك يانجىپ تاشلىشىمىز لازىم، دەپ ئىلان قىلدى. ئىككىيۈزلىمىلىك بىلەن ئۇزۇندەسسەۋا پا قىلماسلىق، يا ۋۇزۇلۇق بىلەن خىيانەت قىلىش-كومۇنىستلارنىڭ تەبىئىتى ئىكەنلىگىنى خەلقىمىزيەنەبىر قېتىم چۈشەنمەكتە ئىدى.

1957 - يىلىنىڭ دەكابىر ئىيىنىڭ ئاخىرقى يېرىمىدا ئاپتونوم رايون بويىچە مىللىي ۋە خىتاي كادىرلارنىڭ قاتناشتۇرۇلۇشى بىلەن يەرلىك مىللەتچىلىككە قارشى تۇرۇش نامى ئاستىدا كۆرەش كامپانىيىسى ئوت ئالدۇرۇلدى. ئىككىنچى بىرزالدىكى خىتاي ئەمەلدارلىرى دېراما كورۇش-كۆرۈنتىشكە ئورونلاشتۇرۇلدى. ۋاقىتىنباشچىلىق قىلغان خىتاي كوممۇنىستلىرىنىڭ ئاساسلىق سەۋەبىدىن توغرا-خۇلاسىنى چىقارغان ئىدى. مىللەتچىلىككە قارشى ھەرىكەت باشلىنىشى بىلەن ۋاقىتلىق بوشۇتۇلغان ئابدۇل ئەزىز ئاكاباش تۇرمىگە قايتۇرۇلۇپ، مىللەتچىلەر بىلەن بولغان يوشۇرۇن مۇناسىۋىتىنى ئىنقلاش مەخسىتىدە جىددىي تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىلدى. ئۇلار قۇرۇق، ھودۇقۇش بويىچا تاقا تۇرسۇن، ۋەزىيەتتىن پايدىلىنىپ زەردا پ چىكىۋاتقان ۋەتەنداشلىرىغا روھىي ۋەئەقلى يار-يۆلەك بولۇش پۈرسىتىنى چۈشەنگەن ھالدا: دۇنيادائۇزۇن تىنىنىڭ ئازاتلىغى، مۇستەقىللىقتىن ئارتۇق شەرەپلىك ئىش يوق. دەپسەندىگە ئۇچرىغان مىللىي ئۇچۇن مىللەتچى ئاتالمىش ئالىي پەزىلەتتۇر. مەن ئۇزەمنى ئىلھەمدۇللا مىللەتچىسەن دەپ يادئېتىمەن. كوممۇنىست خىتايلارنىڭ كۆچمەنلىرىنى يوتكەش نەتىجىسىدە يەرلىك خەلقلەرھايات شارائىتىنىڭ ئېغىرلىشىۋاتقانلىغى، رايونىمىزنىڭ خام ئەشيا بازىسىغا ئايلاندۇرۇلۇشى بىلەن بايلىقىمىزنىڭ ئىچكى خىتايغا سۈمۈرىلىۋاتقانلىغى، رايونىمىزغا بېسىپ كىرگەن خىتاي ئىشغالىيەتچى ئارمىيىسىنىڭ زوراۋانلىقىغا چەك قويۇلمىشى، ھەقىقى تارىخىمىزنى ئىتتى-راپ قىلمىشى، مىللىي، دىنىي ئۇرپ-ئادەتلىرىمىزنىڭ ھۆرمەت قىلىنمىشى، مىللىي مەدەنىيەت، مائارىپ ۋە تىلىمىزنىڭ رىۋاجلاندۇرۇلمىشى، ۋەباشقىمۇنۇرغۇن ساھەلەرنى ئىچىگە ئالغان كەڭ تۈردىكى تەنقىدى پىكىر، تەلەپ ئوتتۇرىغا قويۇلدى، مىللىي مۇختارىيەت ئۇرنىغا رېسپوبلىكا تەلەپ قىلىنىدى.

مۇناسىۋەتلىك ھالدا قەلەم ئىگىلىرى تەرىپىدىن ئازتىلغا ئىلىنىپ كەلگەن ئابدۇل ئەزىز مەخسۇم ئاكا توغرىسىدا ئويلىنىپ كۆرەيلى، ئۇشەرقىي تۈركىستاندىلا ئەمەس، بەلكى ئىسلام دۇنياسىغا مەشھۇر ئابدۇقادىر داموللامۇنىڭ ئوغلى بولۇپ، ئۇنىڭ ۋەتەن ئازاتلىقىغا بولغان ھەسسىياتى يۈرەكلىرىدىن باشلاپلا ئويغانغان. ئۇنىڭ پۈتۈن ئاكىلىق ھايات شەرقىي تۈركىستاننىڭ ھەقىقى مۇستەقىللىقىنى يولىدا گومىندانىڭ ئىسكەنلىگىدىن باشلاپلا كۆرەش تارىخىنى ئەپەندىسى بولغان.

ئۇمۇمەللا شتۇرۇپ قارىغىنىمىزدا، «ئىچىلىش، سايراش» نىڭ يەكۈنى شۇنداق بولدىكى، دەۋرىمىزنىڭ ئالتۇن فوندى ھىسابلانغان بۇئۈلۈمنى ئاكتىپ تەسىرى تۈپەيلى ئازاتلىقتىن ئىلگىرى ئىچكى ئىشلار مىنىستىرلىقىنىڭ ئاستىدا ئىدى. ئەندى بولسا دەسلەپكى ئويغۇرئاپتونوم رايونىنىڭ قەغەزيۈزىدە بولسىمۇ ئىستىراپ قىلىنغان مىللىي ھوقۇق پىرىنسىپلىرى تەدرىجىي ئەمەلدىن قالدۇرۇلماقتا. بۇخىل سەلبىي ئامىللار بىزگە مەركىزنىڭ مىللىي ئاپتونوم رايونلۇق تۈزۈمىنى ئەپەندىلىكىگە مۇقىم سۈرەتتە تاقانۇلاشتۇرۇش غەرىزىنىڭ بولمىغانلىغىنى بەلكى ئوتتۇرىچى خاراكتېرلىق مەمۇرى شەكىل سۈپىتىدە يۇرگۈزۈلگەنلىگى گۇمانىنى ئاستىغا قويماقتا.

ھازىرقى ۋەزىيەتتە ۋەتىنىمىزنىڭ مەملىكىتىمىزنىڭ يېگىرمە توققۇزىمەمۇرى ئۇلكىسىنىڭ بىرىيولىگى سۈپەتىدە ئۇمۇمىي بىر پۈتۈن سىياسىي ئىقتىسادىي ئورگانىك شاخسات تاختىسىغا ئايلاندۇرۇلماقتا. بۇنداق دىگەن ئاتالمىش شىنجاڭ دىگەن ئاتالمىدىن كېيىنكى ئويغۇر سۆزى ئىچكى جەھەتتىن سۇلاشتۇرۇلۇپ، ئىش يۈزىدە چۈشۈپ قىلىشنىڭ سىرتىدا تاشقى دىپلوماتىيەلىك مۇناسىۋەتلەردىمۇ ئىغىز-ئائىلىنىڭ قىلماقتا ئىلغى ۋەتەنداشلىرىمىزنىڭ چىددىي تەشۋىشكە سالماقتا.

خىتاي مەملىكىتىنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى مەۋجۇت دېموگراتىيەگە ئىنتىلىش كۆچلىرىنىڭ پىشىپ يېتىلىشى دۇنياسىيلىزاتسىيە سىنبلى ئاكتىپ تەسىرى تۈپەيلى ئازاتلىقتا تەشنا ئازسانلىق خەلقلەرنىڭ تۇنۇگۈنكى تەدرىجىي ئۆزگىرىشلىرى ھەل قىلىش ھوقۇقلىرىنى قولغا كەلتۈرۈشلىرى چوقۇمدۇر.

خىتاي كوممۇنىستلىرى يەنە ئاتوم بومبىسى پارتلاتتى

خىتاي كوممۇنىست ھۆكۈمرانلىرى ئامېرىكا ھۆكۈمىتى بىلەن ئاتوم يادروسىنىڭ كىملىكىتى-مەسلىكى توختامى تۈزۈلۈپ بىر قانچە كۈن ئۆتمەستىلا، ئونىنچى ئاينىڭ يەتتىنچى شەرقىي تۈركىستان زېمىنىدا يەنە بىر قېتىم ئاتوم يادروبومبىسى سىنىغى ئېلىپ بارىدى. يەرئاستىدا قىلىنغان بۇسىناق قېتىمى ئونىنچى قېتىم بولۇپ، كۈچى قېرىق مىڭ تونناغ تەڭ يۈزىگە للىك مىڭ تونناغچە دەپ مۇلچەرلەندى. تېخى ئالتىنچى ئايدىلا بىر قېتىم ئاتوم پارتلاتقان خىتاي ھۆكۈمرانلىرى دۇنيا جامائىچىلىگىنى كۈزگە ئىلىپمۇ قويماستىن شەرقىي تۈركىستانىنىڭ مۇھىتىنى بۇلغاپ، خەلقىگە تەھدىت سېلىپ بۇسىناقنى ئېلىپ بارىدى.

لوپنور ئاتوم سىنىغىغا قارشى يۈرۈش

قازاقىستان پاتقاق خەلق شتابى ئالمائاتا دىن ئىستانبۇلغا نىيويورىكقا قاراپ ئىلگىرلىگەن، لوپنور ئاتوم يادروسىنىغىغا قارشى يۈرۈشنى باشلىۋەتتى. شتاب باشلىقى ئامانتاي ھاجىم بىلەن ئالمائاتا مىللىي بىرلىك سېپىنىڭ باشلىقى يۇسۇپ مۇخلىسى باشچىلىقىدىكى سەككىزكىشىلىك ھەيئەتنىڭ بىرنەچچى كۈنى ئىستانبۇلدا مۇخبىرلار بىلەن كۆرۈشى، ئۇلارنىڭ بىرلىك سېپىنىڭ يىغىنى، ئۆتكۈزۈپ، خىتاي كوممۇنىست ھۆكۈمرانلىرىنى يەنە بىر قېتىم ئاتوم يادروسىنىغىغا قارشى ئۇيۇشتۇرۇلغان خەلقئارا پائالىيەتلەرنى ئەسلىتىپ، ئۇلارنىڭ ئاتوم بومبىسى س

شەرقىي تۈركىستان مۇسۇلمانلىرى خىتاينىڭ پارچىلىنىشىنى تىزلەتمەكتە

(ۋال ستىرىت ژورنىلى 1994-يىلى 16-ئاۋغۇست)

كاك سوچىن ئىسىملىك خىتاي مۇخبىرىنىڭ غەربىي ژورنىلىدا ئىلان قىلغان ماقالىسىنىڭ ئەينەن تەرجىمىسىنى باستۇق. مۇشتىرىلارنىڭ پايدىلىنىشىنى ئۈمىت قىلىمىز ـــــ تەھرىرىدىن.

جۇڭگو. ئۇرۇمچى-ھازىرسابىق سوۋېت ئىتتىپاقىدىكى ئوتتۇرا ئاسىيا مۇستەقىل بولدى. جۇڭگونىڭ غەربىدىكى شىنجاڭ ئاپتونوم رايونىدا مۇسۇلمان بولغۇچىلىرى مۇستەقىللىق ئۈچۈن ھەرىكەت قىلىۋاتىدۇ. شىنجاڭدىكى بولۇنۇش ھەرىكەتلىرى تىنچ ھالىدىمۇ، ئۇزۇنتىنچۇن يەكلى مەسىلىنىڭ كۆپىيىراق چىگرا رايونلىرىدا شىنجاڭنىڭ جەنۇبىي بىلەن چىگرىلىنىدىغان تىبەت، ياھۇجىكنى خىتلاتىسلىگىرى ئەستايىدىل ئويلۇنۇشقا سالغان.

6-ئاي دا مۇسۇلمان بولغۇچىلىرى جەنۇبىي شىنجاڭدا ئايىنى ئاقسۇدا ھەر كىچىك كۆزرۈكنى پارتلىتىۋەتكەن؛ يەرلىك ساقچىنىڭ دېيىشىچە، ئۇ تەكەن بىر قانچە يىلدىن بۇيان يۈز بەرگەن پارتلىتىش ۋاقىسىنىڭ ئەڭ كىچىكى، روشەنلىرىدىن بىرى دۇر. ئاقسۇ ساقچى دائىرىلىرىنىڭ تىلغۇن ئارقىلىق بىلدۇرۇشىچە، شىنجاڭدىكى ئاساسلىق مىللەت ئويغۇر مۇسۇلمانلىرىدىن بولغان ئون نەچچە كىشى پارتلىتىشقا مۇناسىۋەتلىك دەپ قولغا ئېلىنغان. پارتلىتىشتا ئادەم چىقىم بولمىغان. ئاقسۇ ۋالايىتى، مۇستەقىللىقنى تەرغىپ قىلغۇچىلىرىنىڭ مۇسۇلمانلىرى تەرىپىدىن يۈز بەرگەن بىرقاتار ھوجۇملارنىڭ نۆۋەتكىسى ئىدى. 1993-يىلى 6-ئاي دا ئىشقەردىمۇ شۇنداق قەۋەتلىك مېھمانخانىغا ئويۇلغان بومبا بىنانىڭ بىر تەرىپىنى پارتلىتىپ تاشلىغان ھەم ئوچ كىشى ئولگەن ئىدى. 1992-يىلى ئۈرۈمچىدە ماپتوزۇز پارتلاش يۈز بەرگەن. شۇنىڭ بىلەن بىللە، شىككى يىل ئىلگىرى قەشقەرگە يەتمەن جايدا بولگۇنچىلەر بىلەن ساقچىلار ئوتتۇرىسىدا يۈز بەرگەن ئىتتىپاقسىزلىقتا ئىككى ئولگەن، مۇستەقىللىقنى تەرغىپ قىلغۇچىلار شىنجاڭ خەلقىنىڭ ئازىر قىسمىنى ئىگىلىۋالغان ھۆكۈمەتنىڭ بۇرۇسلىقىغا سوزى-تەھرىرىدىن) خىتايلار غا بولغان نارازىلىق، نارازىلىق ئۇزۇلۇكسىز كۈچەيمەكتە، بىراق كۈچ سانىدىكى پۇقرالارنىڭ نارازىلىقى مۇقىملىق ۋە ئىختىسادى ئىسلاھات ئاساسىدا ئۇزۇلىرىنىڭ تۈرمۇشىنى ياخشىلاش.

1991-يىلى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ پارچىلىنىشى شىنجاڭغا دەسلەپكى ئۈمىت ئۇچقۇنى بولدى. بۇرادىرى ئوتتۇرا ئاسىيادىكى خوشنىلىرىغا ئىگىشىپ، ئەدەم بىسىش ئېھتىمالىنى شەكىللەندۇرگەن. بىراق بۇ مۇسۇلمان جومھۇرىيەتلىرىدىكى ئىختىسادى ئاجىزلىق ھەمدە ئۇزۇن مۇددەتلىك.

ئالمۇر نىيەتلىك توت ھەسسىگە توغرا كېلىدىغان شىنجاڭدائۇن ئالتە مىليون نوپۇس بولۇپ، كۆپ قىسمى تۈركچە سۆزلىشىدىغان ئويغۇر، قازاقلاردىن تەشكىل تاپقان مۇسۇلمانلاردىن ئىبارەت. خىتايلار پۈتۈن نوپۇسنىڭ ئوتتۇرىسەككىز پىرسەنتىنى ئىگەللەيدۇ. ئازسانلىق مىللەتلەرنىڭ ئۇتتۇقان. ئازسانلىق مىللەت ئاھالىلىرى بۇرايونىنىڭ نىسبەت جەھەتتىكى مول تەبىئىي بايلىقلىرىنى ئىچكىرىگە يۆتكەپ كېتىپ، شىنجاڭغا ئازىرقىسىنى قالدۇرۇپ قويغانلىقى ئۈچۈن بىيىجىڭغا نارازىلىقىنى بىلدۈرىدۇ.

شىنجاڭدىكى ئاساسلىق شەھەرلەردە ساقچىلار ۋەھىيسىلا ھەر يەردە يۈرۈشىدۇ. قۇرالانغان ئەسكەرلەر كۆزرۈكلەرنى، ھۆكۈمەت ئورۇنلىرىنى مۇھاپىزەت قىلىدۇ. پارتلىتىشقا ئۇخشاش كەسكىن ھەرىكەتلەردىن تاشقىرى شىنجاڭدىكى بولغۇچىلەرنىڭ تەشەببۇسى ۋە مۇلازىمىتىدىكى ئەسلىدىكى خەلقنىڭ چېتىپ، مۇستەقىل «شەرقىي تۈركىستان» قۇرۇپ چىقىش.

ھەممىگە مەلۇم بولغان ئوتتۇرا ئاسىيا تارىخىدىكى تۈركىستان غەربىتەكاسىپى دىكلىمزىدىن شەرقتە گوبىچۆلگىچە بولغان نەچچە مىليون كۇادرات كىلومېتىر كەڭ زېمىنى ئۇزۇنچىغا ئالغان بولۇپ، غەربىي-يەنى روس تۈركىستانى ھازىرقى قازاقىستان، ئۆزبېكىستان، تاجىكىستان، تۈركمەنىستان، قىرغىزىستانلارنى، شەرقىي-يەنى چىنى تۈركىستانى بولسا ھازىرقى شىنجاڭنىڭ كۆپ قىسمىنى ئۇزۇنچىغا ئالىدۇ.

قەشقەر ئازسانلىق مىللەتلەردىنى ئىشلار كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن باشقاتىزى سۇي جېنرۇڭنىڭ دېيىشىچە، چەتئەلدىكى بولغۇچىلارشەرقىي تۈركىستان ژورنىلى، تولۇلانسلىرىنى نەشر قىلماقتا، چېگرىدا جوگگو تامۇژنىلىرى ھەر يىلى مەلۇم مىقداردىكى ماتېرىياللارنى توتۇۋىلىۋاتىدۇ.

بىر ئويغۇر قابىرىكانتنىڭ ئېيتىشىچە، چەتئەلدە تۇرۇۋاتقان بەزى ئويغۇر مۇسۇلمانلىرى پۇل ئۆۋەتىپ، بولۇنۇش ھەرىكەتلىرىنى ئىختىسات بىلەن تەمىنلەۋاتىدۇ.

شەرقىي تۈركىستان ھەرىكىتىنىڭ قوللىغۇچىلىرى 1993-يىلى ۋەتىنىگە قايتىپ كەلگەندىن باشلاپ شەرقىي تۈركىستاننىڭ بايرىغىنى ئاشكارا ئاستى، بىيىجىڭ بولۇنكىلىقا قاتتىق نارازىلىق بىلدۈردى.

شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ ناله-پەريادى

تۇرمۇشىدىن دۇنياغا سادا

خىتاي ھۆكۈمرانلىرى يەتمىشتىن يىللاردىن بېرى سىياسىي، دىنىي تۇتقۇن قىلىش جىنايەتلىرىنى كۆپەيتىۋەتكەن. ئىشەنچلىك خەۋەرلەرگە ئاساسلانغاندا، ئەشقەر شەھەرلىك ئىزاباغ كومىتېتى ئۇچىنچى چوڭ ئەترەت ئۇچىنچى كىچىك ئەترەتكى دېھقان ئابدۇقېيۇم ئىسىملىك ئادەمنى 1990-يىلى ئۈيىدىن ئېلىپ كېتىپ تۇتقۇزۇپ، يىلى ئۆيىدىن بىگۇناھ تۇتۇلۇپ كېيىن قويۇۋېتىلگەن. بۇلتۇرئون بەرگىچى ئايدايىنە تۇيۇقسىز ئۇيىغا ئاختۇرۇلۇپ، ئۇزۇن تۇتۇلۇپ، ئەشقەر جامائەت خەۋپسىزلىگى ئىدارىسىنىڭ يەرئاستى تۈرمىسىگە سولانغان. پارايەپ ئەھۋالىنى ئىنكاس قىلغان خىتاي ساقچىسى، ئۇنى ھەرقانداق تىنىماي سوراق قىلىپ، ۋەھشىلەرچە ئۇرۇپ-تىنجاپ يەرىم جان قىلىپ قويغانلىقىنى، قانداقتۇر بىر پارتىيىنى ئىقرار قىلدۇرۇشقا ئۇرۇنۇاتقانلىقىنى پاش قىلىپ قويغان. تالىپ ئوتتۇقانلىقى ئۈچۈنلا قولغا ئېلىنغان ئۇيغۇر مۇسۇلمانلىرىنىڭ ھەممىسىنىڭ بىلەن بىللە شۇنداق جازالارغا دۇچ كېلىۋاتقانلىقىنى ھەم ئەسكەرتكەن. ئىنسانىي ھوقۇقدىن بىگۇنا ھەرقۇم بولغان بۇ ئىنسانلار، ئۇزۇنغىچە ئوخشىغان سىكلارچە گۇناسىز كىشىلەرنىڭ خىتاي تۈرمىلىرىدە قاتتىق ئازاپ چېكىۋاتقانلىقىنى ئويلاپ، دۇنيا جامائەتچىلىگىنىڭ بىركۈنى چوقۇم ھەقانىيەتنى يالاپ، شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ ئاھ-زارىغا قۇلاق سالىدىغانلىقىغا ئىشىنىپ ئۇمىتلەنمەكتە.

ئەلبىدە ئەلەم بار قولۇمدا قەلەم

ئابلىكىم باقى ئىلتەبىر

شۆھرىتى داستاندەك ھونلارنە سلىمدۇر،
زارلىنار ئاللاھقا ئىمانلىق دىلىم،
دۇنيانى تىترەتكەن تۇران ئەسلىمدۇر،
زۇلمەتلىك زۇلۇمدىن كىسىلدى تىلىم،
پاك شەرقىي تۈركىستان ئاناۋە سلىمدۇر،
ئىبلىسلار دارىدا بوغۇلدى گىلىم،
ھۆرئازات زامانلار ئالتۇن پەسلىمدۇر،
مۇكچەيدى تاغ كەبى جەبرىدىن بىلىم،
ئەلبىدە ئەلەم بار، قولۇمدا قەلەم.
ئەلبىدە ئەلەم بار، قولۇمدا قەلەم.

ئاتسىلىپ جەڭدە ردە ئاتام ئوغۇزخان،
ئاقتىدۇقان ياشلار قارا كۆزلۈمدىن،
دۇشمەننىڭ كۆزىگە مىختەك قادالغان،
كىسىلدىم پالتىدا سىپى ئۆزلۈمدىن،
ئەل ئىلىپ شەرسىلىپ پالۋان ئاتالغان،
كەتمەيدۇ ھاقارەت تۆھمەت يۈزلۈمدىن،
كۈلۈك بۇرى تۇغلار ھەرئەلگە قادالغان،
ۋەلىكىن قايتمىدىم قەسەم سۆزلۈمدىن،
ئەلبىدە ئەلەم بار، قولۇمدا قەلەم.
ئەلبىدە ئەلەم بار، قولۇمدا قەلەم.

سۇلتانىم ساتۇقتۇر مۇسۇلمان ئوغۇلدۇم،
يالقۇنجار تىساسكار يۈرەك چوغ كەبى،
ئاللاھتىن ئىمان ئەپ غالىپ توغۇلدۇم،
تىترەيدۇ جۇدۇم مۇدھىش سوغ كەبى،
زۇلپىقار ئاستىدا ئۆستۈم چوغۇلدۇم،
غەزەپتىن قانلىرىم ئاقار سەل كەبى،
نەقسىمەت ئانەۋەتياۋغا بوغۇلدۇم،
چاقنايدۇ كۆكتەكتاي يولتۇز تۇغ كەبى،
ئەلبىدە ئەلەم بار، قولۇمدا قەلەم.
ئەلبىدە ئەلەم بار، قولۇمدا قەلەم.

قىنى ئۇيغۇرمەن ئەل قاتار ياشاش ھەققىم بار،
ئالتۇندەك سەھىپە ئاچقان ئەسلەر،
ئىستىقلال ئالغدەك تۇرقىتەققىم بار،
تەشقەرلىك ماھمۇتلار يايغان تەسلەر،
جاھالەتمەھكۇمدىن ئاسمان پەرقىم بار،
يۇسۇپ خاس ھاجىپتەك ئالىم نەسلەر،
ئالەمدە دۇشمەندىن ئۆستۈن نەرقىم بار،
ئەلبىدە ئەلەم بار، قولۇمدا قەلەم.
ئەلبىدە ئەلەم بار، قولۇمدا قەلەم.

قانچەرەت بەختمەگە ئىچىدى چېچەك،
تەلەمدىن تۇغلار نالەزار، پەريات،
ياقۇپبەك يەقىلدى، يىرتىلدى يۈرەك،
تۇغلار غەزەپ ھەم كۆرمىچان ئەۋلات،
باش ۋەكىل ساۋۇتقا چېقىمدى يۇلەك،
تەلەمنىڭ كۆچىدىن ئۆمىدىم مىشات،
سۇلىخان تۇرەمنى يوق قىلدى پەلەك،
تەلىمىم تۇرالىم دۇشمىنىم بەربات،
ئەلبىدە ئەلەم بار، قولۇمدا قەلەم.
ئەلبىدە ئەلەم بار، قولۇمدا قەلەم.

ئويغان

(بىرياشنىڭ ئاغزىدىن)

ئوغۇزخان دەۋرىنى ئويلىسام شۇنان،
چىرمايدۇ مىكە منى مىكبىر خىيالار،
ئەلبىدىنى لەرزىگە سالارھايا جان.
نەئۆچۈن يات مىللەت بىزگە زورلاۋان؟
نەئۆچۈن ئوغۇزخان ئەۋلاتلىرىنى،
دىمەمدۇ ئويغۇرۇم سەن ئەسلى نەدىن،
قىلمايدۇ بۇيۇرتقا ھاكىم، ھۆكۈمران.
بۇزىمىن قاچاندىن سىلەرنىڭ بولغان.

ئىلگىرى جەڭ قىلغان شۆھرەتلەرقىنى؟
كارامەتلىرىنى كۆرمىز تىخى،
ئويىنۇكدايۇتتىغۇنىي تەكلىماكان.
تەكتىگەيتەلمەي بولمىز ھەيران.
كۆرمەدۇيىاكى چۇش ئۇلار ئۇيقۇدا،
تەكتىگەزورۇقتۇپ يەتەكچى بولساق،
كىشىلەر كۆزىدىن يىراقتا پىنھان.
كۆتۈدۇيىزلەرنى قارا كۆزىندان.

مىللىتىم تارىخىڭ تەڭدىرسىز ئويلان،
مىللىتىم كۆك بۆرە چۇشەكەپ يا تقان،
بۇزىمىن ئەزەلدىن كىملەرگەماكان.
ياۋگويا چۆمۈلە جاننى قاخشاتقان.
ئەجداتلارقان كىچىپ ئالغان ۋەتەننى،
چۆمۈلەزەربىگە شۇك يا تساق دائىم،
نەئۆچۈن ئاتىغان شەرقىي تۈركىستان.
سۆكەكلەرقالدۇ ئويغانغىن ئويغان.

كەلدۇستۇم بىلىم ئالئازاتلىق ئۈچۈن،
مىللىتىم تەڭدىرى ئىستىقلال ھامان،
كەلزۇلمەتزەنجىرىن پاچاقلاپ تامام،
ۋەتەننىڭ ئوغلىسەن جەڭگاھازىرلان.

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

تۇرئانى كەرىم مۇسۇلمانلارنىڭ نىجاتلىق يولىدۇر

سەيپۇللا ئەيسا

ئىنسان تۇغۇلۇپ ئەقلىگە كېلىشى بىلەن ئويلايدىغىنى «قانداق قىلغاندا مەنىلىك ياشىغىلى بولىدۇ؟» دېگەن ئىستە لەبولۇپ نىجاتلىققا تەلپۈنىدۇ. ئەمما ئەقلىسىز كىشىلەر بۇنىكدىن مۇستەسنا. ئاللاھنىڭ نۇرۇنلاشتۇرۇلۇشى ئىنسانلارنىڭ دۇنيا ئاغاكلىمىگى بىلەن كىتمىگى ئۈزكەرەمسىز قانۇنىيەت. ئىنسانلار ھامان بىر كۈنى تۇيۇراقتا قوشۇلۇش ئارزۇسىدىن قۇتۇلالمايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ھاياتنىڭ دۇنياسىدائىك قىممەتلىك ھېسسىياتلىنىدۇ. ئادەملەر بۇ قىممەتلىك ھاياتنى قانداق ئۆتكۈزۈشى كېرەك؟ ھاياتنى ئازاپ، ھاقارەت، خورلۇق ئىچىدە ئۆتكۈزۈشى كېرەكمۇ ياكى ھۆر، ئەركىنلىك ئىچىدە ئۆتكۈزۈشى كېرەكمۇ؟

ئۇلۇغلۇق ئىستىياز بىغا ئىگىلىگىلى بولۇش ئۈچۈن شۇنىڭغا ئىشتىياق قىلىشىمىز كېرەككى، ھەر قانداق شان-شەرەپ بۇيۇك كۈچ-قۇدرەت، تەكەببۇرلۇق، تۇرمۇش تەنپسانىيەت تېچىلىك بىلەن بىر-بىرىگە ئوراكولاپ ئازغۇنلۇق ئادەمنى ئەزىز قىلىدۇ، خالىغان ئادەمنى خار قىلىدۇ، خالىغان ئادەمنى بەخت، دەولەت، ئۇلۇغ سەلتەنەتكە ئىگە قىلىدۇ ۋە خالىغان ئادەمنى شۇنچىلىك پەسلەشتۈرىدىكى، ئۇگويا كى بىر ئائىلىنىڭ قۇلىغا ئايلىنىپ قالىدۇ. بۇلسا ئاللاھنىڭ ھىكمەتى ۋە قۇدرەت جەھەتتە كەڭ ئاسىسىز لىغىنىڭ سىرىدۇر.

دۇنيادا قايسى بىر مىللەت ساقلىق، نورمۇسسىزلىق، پەسكەشلىك ئىللەتلىرى بىلەن ئۆزىنىڭ ئىنسانى غۇرۇرىنى يەرگە ئۇرۇدىكەن، ئاچكۆزلۈك، تۇمەسە تەخورلۇق ۋەنپسانىيەتچىلىك بىلەن بىر-بىرىگە ئوراكولاپ ئازغۇنمۇسىنى دەپسەندە قىلىدىكەن، ئاللاھ ئۇنداق چېرىكەلىشكەن مىللەتنى ھەرۋەقىلىپ، ئەدىمىنى خارۇزارلىق پاتقىغا پاتۇرۇۋاتىدۇ. چۈنكى ھەر قانداق مىللەتنىڭ غالىبىيەتقىلىش ياكى مەغلۇپ بولۇشى، ياخشىلىق ياكى يامانلىققا يۈزلۈنۈشى پەقەتلا ئاللاھنىڭ ئۆزئىرادىسىنى بويىچە بولىدۇ. ئۇلۇغ دەستۇرىمىز قۇرئانى كەرىمنىڭ ئالى ئىمران سۈرىسىدە مۇنداق دېيىلگەن: «ئېيتقىنكى: «پادىشالىقنىڭ ئىگىسى بولغان ئى ئاللاھ! خالىغان ئادەمگە پادىشالىقنى بېرىسەن، خالىغان ئادەمدىن پادىشالىقنى تارتىپ ئالىسەن؛ خالىغان ئادەمنى ئەزىز قىلىسەن، خالىغان ئادەمنى خار قىلىسەن؛ ھەممە ياخشىلىق (نىڭ ئەزىزلىسى يالغۇز) سېنىڭ قولۇڭدا دۇر. سەن ھەقىقەتەن ھەممە نەرسىگە قادىر سەن» بۇئايەتتە شۇنىڭغا دالالەت قىلىنىدۇكى، ئاللاھتەكەببۇرلۇق قىلغۇچىلارغا ئەلۋەتتە ئازابلىق جازا بېرىدۇ. ئۇنىڭ ئۈچۈن ھاياتنىڭ دۇنياسىدا ئىنسانلار ئۆزلىرىنى ھەرقانچە ئۇلۇغلىسىمۇ، ئۇلار ئاللاھنىڭ ئالدىدا ھامان ئاجىز بەندىلەر بولۇپ، ئۇلارنىڭ ھەممە ھاياتى ئاللاھنىڭ ئىرادىسى بويىچە ئۆتۈپ كېتىدۇ. ئاللاھ ئۇلارنىڭ ھاياتىنى قانداق ئۆتكۈزۈشى كېرەك؟ ھاياتنى ئازاپ، ھاقارەت، خورلۇق ئىچىدە ئۆتكۈزۈشى كېرەكمۇ ياكى ھۆر، ئەركىنلىك ئىچىدە ئۆتكۈزۈشى كېرەكمۇ؟

ئۇلۇغلۇق ئىستىياز بىغا ئىگىلىگىلى بولۇش ئۈچۈن شۇنىڭغا ئىشتىياقلىق قىلىشىمىز كېرەككى، ھەر قانداق شان-شەرەپ بۇيۇك كۈچ-قۇدرەت، تەكەببۇرلۇق، تۇمەسە تەخورلۇق ۋەنپسانىيەتچىلىك بىلەن بىر-بىرىگە ئوراكولاپ ئازغۇنمۇسىنى دەپسەندە قىلىدىكەن، ئاللاھ ئۇنداق چېرىكەلىشكەن مىللەتنى ھەرۋەقىلىپ، ئەدىمىنى خارۇزارلىق پاتقىغا پاتۇرۇۋاتىدۇ. چۈنكى ھەر قانداق مىللەتنىڭ غالىبىيەتقىلىش ياكى مەغلۇپ بولۇشى، ياخشىلىق ياكى يامانلىققا يۈزلۈنۈشى پەقەتلا ئاللاھنىڭ ئۆزئىرادىسى بويىچە بولىدۇ. ئۇلۇغ دەستۇرىمىز قۇرئانى كەرىمنىڭ ئال ئىمران سۈرىسىدە مۇنداق دېيىلگەن: «ئېيتقىنكى: «پادىشالىقنىڭ ئىگىسى بولغان ئى ئاللاھ! خالىغان ئادەمگە پادىشالىقنى بېرىسەن، خالىغان ئادەمدىن پادىشالىقنى تارتىپ ئالىسەن؛ خالىغان ئادەمنى خار قىلىسەن؛ ھەممە ياخشىلىق (نىڭ ئەزىزلىسى يالغۇز) سېنىڭ قولۇڭدا دۇر. سەن ھەقىقەتەن ھەممە نەرسىگە قادىر سەن» بۇئايەتتە شۇنىڭغا دالالەت قىلىدۇكى، ئاللاھتەكەببۇرلۇق قىلغۇچىلارغا ئەلۋەتتە ئازابلىق جازا بېرىدۇ. ش

شەرقى تۈركستاندىكى خىتاي كومۇنىستلاسنىڭ قىرىق بەش يىللىغى

ئەمەردا لەپىلدىگەن كۆك بايراق

يېڭىمىسپى ئۇنكتەبىر كۈنى ئىزمىر شەھىرىدە تۈرك دۇنياسى قىرىنداشلىق، دوستلۇق، ئىش بىرلىگى ئىككىنچى قۇرۇلتىيىي تەنتەنلىك باشلاندى. ئۇچ كۈن داۋاملاشقان بۇ قۇرۇلتايغا تۈرك دۆلەتلىرى، توپلۇلۇقلىرى نۆۋەتكەن يەتتە يۈزدىن ئارتۇق ۋەكىل قاتناشتى، تۈرك دۇنياسىغا دائىر مەسىلەلەرنى مۇزاكىرە قىلدى ۋە مۇھىم قارارلارنى ئالدى. شۇ كۈنى سەھەردە ئىزمىر غايىتىپ كەلگەن شەرقى تۈركستانلىق ياشلار ئالدى بىلەن بىرلەشكەن مىللەت تەرەپ شكىلاتىنىڭ ئىنسان مەسئۇلىيىتى بىنا سى ئالدىغا توپلۇنۇپ، نارازىلىق باياناتى تاپشۇرىدىغانلىقىنى ئۇقتۇردى. مەسئۇل خادىملار ئىنتايىن سەمىمىيە تلىك بىلەن قىزغىن قارشى ئېلىپ، ئۇلاردىن ئەھۋال سورىدى ھەمدە بايانات ئىنى مەركەزگە تاپشۇرۇپ بېرىشكە ۋەدە بېرىپ، داۋاملىق ئالاقىلىشىپ تۇرۇشقا كېلىشتى. ئارقىدىنلا ختاينىڭ ئەقىدىكى باش ئەلچىخانىسىغا كەلگەن ياشلار، ئىشخانىدىكى ئىنچىكە سىزىلىرىنى تاماپ چاشقاندەك ئىنچىپ يۈرگەن ختايلارنى كۆرۈپ قاتتىق ھەيران قالدى. ختايلار سىرتقا چىقىشقىمۇ جۈرئەت قىلالماي ئۇچ سائەتكەقەدەر خىزمەت توختۇتۇشقا مەجبۇر بولدى. ئۇلار ھەرىكەتلىنىپ ساقچى چاقىرتتى. تولىدا ختاي پاسپورتى بولغان ياشلارنىڭ ئالدىغا چىقالمىغان ختاي مەمۇرلىرىنى ساقچىلار ۋەتەنگە قايتىشقا ئۇنتۇتۇلمىسۇن دەپ ئاگاھلاندۇرۇپ قايتۇرۇۋەتتى. ياشلار شۇكۈنى ۋەتەنسىز ئامېرىكا، روسىيە، ياپونىيە، ئەنگلىيە، ھىندىستان، ئافغانىستان، پاكىستان قاتارلىق ئوتتۇزىيەتتە دۆلەتنىڭ باش ئەلچىخانىلىرىغا بېرىپ شەرقى تۈركىستانىنىڭ داۋاسىنى ئاكلىتىپ، بايانات تاپشۇردى. ئۇرغۇن دۆلەت ئەلچىخانىلىرى شەرقى تۈركىستان مەسىلىسىگە كۆكۈل بۆلىدىغانلىقىنى، شەرقى تۈركىستانىنىڭ مۇستەقىللىقىنى قوللايدىغانلىقىنى، بايانات ئىنى ئۆز دۆلەتلىرىنىڭ تاشقى ئىشلار مىنىستىرلىكىگە يوللاپ بېرىدىغانلىقىنى بىلدۈردى. ياشلار دۇنيانىڭ ھەممىلا يېرىدە دوستلىرىمىزنىڭ بارلىقىنى كۆزى بىلەن كۆرۈپ ئىنتايىن شاتلاندى. رادىئو، تېلېۋىزىيە، گېزىت، ژورنال لار بۇ قېتىمقى پائالىيەتنى يەر شارىغا يەتكۈزۈپ داغدۇغا پەيدا قىلدى.

بۈگۈن دۇنيانىڭ كۆزى ئىستانبۇلدا

ئۇنىڭىنچى ئۇقتەبىر كۈنى ئىستانبۇل شەھىرىنىڭ ھەيۋەتلىك چىراغان سارىيىدا يەتتە تۈرك دۆلىتىنىڭ جۇمھۇر باشلىقلىرى تارىخىي ئەھمىيەتكە ئىگە بولغان بۇيۇك قۇرۇلتاي ئۇتكۈزدى. واشىنگتون، موسكۋا، لوندۇن، پارىژ... ئومۇمەن دۇنيانىڭ كۆزى ئىستانبۇلغا تىكىلگەن بولۇپ، ئۇلارنىڭ مۇخبىرلىرى سارايغا ئەگىشىپ تراپىغا تولۇپ كەتكەن ئىدى.

شۇكۈنى چۈشتىن كېيىن سارايدىكى ئالدىنقى ئىككىنچى تۈرك دۆلىتىنىڭ ئىككىنچى قۇرۇلتايغا قاتناشقۇچى دۆلەت باشلىقلىرى ۋە ھۆكۈمەت باشلىقلىرى بولمىغانلىقى ئۈچۈن قۇرۇلتاي زالىغا كىرەلمىگەن شەرقى تۈركىستانلىق ياشلار سارايدىكى ئالدىنقى ئىككىنچى تۈرك دۆلەتلىرى قاتارىدا ئىزمىر ئەتراپىدىكى ئوتتۇزدىن ئارتۇق ئۇنىۋېرسىتېت ۋە ئالىي مەكتەپلەرنىڭ ئوقۇتقۇچى ۋە ئوقۇغۇچىلىرى ئۈچۈن قۇرۇلتاي زالىغا كىرەلمىگەن باشقا مىللەتلەرنىڭ ئالىملىرى بىلەن بىرلىكتە ئالاھىدە ئۇيۇشتۇرۇلغان يىغىنغا قاتناشتى. ئۇلار ئەتىسى ئەتىگەندىن باشلاپ ئىزمىر شەھىرىنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىن كەلگەن مۇخبىرلار بىلەن بىرلىكتە قۇرۇلتاي ۋە كىللىرى قاتارىدا ھەيۋەتلىك چىراغان سارايغا يىغىلىشقا باشلىدى. ئۇلار ئەتىگەندىن باشلاپ ئىزمىر شەھىرىنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىن كەلگەن مۇخبىرلار بىلەن بىرلىكتە قۇرۇلتاي ۋە كىللىرى قاتارىدا ھەيۋەتلىك چىراغان سارايغا يىغىلىشقا باشلىدى. ئۇلار ئەتىگەندىن باشلاپ ئىزمىر شەھىرىنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىن كەلگەن مۇخبىرلار بىلەن بىرلىكتە قۇرۇلتاي ۋە كىللىرى قاتارىدا ھەيۋەتلىك چىراغان سارايغا يىغىلىشقا باشلىدى.

دۇنيا تۈرك دۆلەتلىرى، توپلۇلۇقلىرى 2-قۇرۇلتىيىدا شەرقى تۈركىستان ياشلىرى قىبرىس تۈرك جۇمھۇرىيىتى پېرىزىدېنتى رائۇپ دەنكتاشنىڭ قوبۇل قىلىشىغا ئېرىشتى.

خىتاي كۆچمەنلىرى تەشەببۇسكارلىقى ۋەيران قىلمانقتا

ئويغۇرلار كۆپ سانلىق ئىگىلىگەن تەشەببۇسكارلىقى ئىچكىرىدىن خىتاي كۆچمەنلىرىنى زور تۈركۈمدە يۆتكەپ چىقىپ، ئىشلەپچىقىرىش ساھالىرىنى ئىگىلەپ، شەھەرلىرىنى ئاچ-يالىڭاچ قويمانقتا. كۆكتاتچى خىتايلار غاخەلقنىڭ يېرىنى تارتىۋېلىپ ئىشلەپ بەرگەنلىكىنى سېزىتتىدائالاھىدە ئىستىۋار بېرىش سىياسىتى تۈزۈپ، ئۇلارنىڭ بۇلاڭ-تالاڭ قىلىشىغا شارائىت ھازىرلاپ بەرمەكتە.

دۇنيا خىتاي كۆچمەنلىرىدىن، جاسوسلىرىدىن بىزار

بەش يىل ئىلگىرى ياپونىيەگە ئۇغۇرلۇقچە كىرىپ قېلىپ ئېچىپ بارغان مەكتەپنى تارتۇق خىتاي كۆچمەنلىرى (ئەلبەتتە، ئىچىدە بىر مۇنچە كومۇنىست جاسوسلىرى بار) بىرنەچچە كۈن ئالاھىدە كۆتۈلگەندىن كېيىن، ھەربىر بىنىڭ قۇلىغا مىڭ-سەككىز يۈز دوللاردىن پۇل بېرىپ ۋەتىنگە قايتۇرۇلغان ئىدى. كومۇنىستلار ئۇلارنىڭ پۇللىرىنى تارتىۋېلىپ، ئەزەربەيجانغا ئاستىغا ئالدى. خەلق گېزىتىنىڭ بۈيىل يېڭىرمەيەتتىنچى ئىيول ئاشكارىلىشچە، تەيلەنغا بورىنىغا ئۇچرىغان خىتاي كومۇنىستلىرىنىڭ پاراخودى تەيۋەن ئارالىرىدا پانالىق تىلىمەكچى بولغاندا كىرگۈزۈلمەي ئون ئىككى ئادىمى ئۆلگەن. قىرغاقتا چىقىقانلار ئاختۇرۇلغان، ئۇرۇلغان ۋە خورلانغان. تۈركىيەلىك ئىچىدە بۇخىل ۋاقىدە ئۇلگەنلەر قىرىق ئالتىگە، يارىدار بولغانلار يۈزئون ئىككىگە يەتكەن. چوڭ تۈرۇغلۇقتا قايتۇرۇلغانلاردىن بىرقىتىم يېڭىرمەبەش ئادەم كىمدەنە پەس ئالالمای ئۆلگەن، بىرقىتىم يېڭىرمەبەش ئادەم كىمەسۇقۇلۇپ كەتمەي ئۆلگەن. قىسقىسى، كومۇنىست كۆچمەنلىرىدىن ۋەجاسوسلىرىدىن بىزار بولغان تەيۋەن دائىرىلىرى قىرىنداشلىق مەھرىدىنمۇ ئازكەچىپ، ۋەتىنىنى خىتاي كۆچمەنلىرىنىڭ ئىگىلىۋېلىپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن قاتتىق مۇداپىئە قىلمانقتا.

ئاۋىستىرالىيە «تۈركستان جەمئىيىتى» نىڭ ئىككىنچى قۇرۇلتىيى غەلبىلىك ئېچىلدى

ئاۋىستىرالىيەدە ياشاۋاتقان قىرىنداشلىرىمىز تەرىپىدىن قۇرۇلغان «تۈركستان جەمئىيىتى» نىڭ ئىككىنچى قېتىملىق قۇرۇلتىيى 1994-يىلى 1-ماي كۈنى ئاۋىستىرالىيەنىڭ ئادىلائىدى شەھىرىدىكى ئىلىس پېلانسى ئىسلام مەركىزىدە غەلبىلىك ئۆتكۈزۈلدى.

قۇرۇلتايدا ئالدى بىلەن «ئاۋىستىرالىيە تۈركستان جەمئىيىتى» نىڭ رەئىسى ئەخمەت ئىنگە مەردى جەمئىيەتنىڭ ئىشلىگەن خىزمەتلىرى ھەققىدە خۇلاسە دوكلات بەردى ھەمدە قۇرۇلتاينىڭ بېرىلىشقا كېرەكلىگەن قائىدە-چەمبىرىسلىرى ئاتالمىش ئون تەپسىلى دوكلات قىلدى. قۇرۇلتاي تەشكىلى ھەيئىتىنىڭ دوكلاتلىرى ۋەكىللەر تەرىپىدىن بىردەك قوللاندى. رەئىس ئەخمەت ئىنگە مەردىنىڭ خىزمەت دوكلادىدا ئىستىچە مۇنداق دېيىلدى:

«ئاۋىستىرالىيەدە ياشاۋاتقان شەرقى تۈركستانلىق قىرىنداشلىرىمىز كۆپ يىللاردىن بۇيان ئۆزلىرىنىڭ مىللى كىملىكىنى ۋەدەنىي بايلىقلىرىنى ساقلاپ قېلىش ھەمدە ئۇنى تەرەققى قىلدۇرۇش ئۈچۈن، ئۆزئارا زىچ ئىتتىپاقلىشىپ ۋەدەمكارلىشىپ، ختاي فاشىستلىرىنىڭ شەرقى تۈركستاندا ئېلىپ بېرىۋاتقان دەموگرافىك تېنىنى، ئىنسان ھەقلىرىنى دەپسەندە قىلىش، ئۇنىڭغا قارشى ئۆزارەشكىلىرىنى ئىلان قىلىدۇ. گەرچە قىزىل ختاي ئۆزىنىڭ مۇستەملىكىچى كۆچەنلىرىنى پايدىلىنىپ شەرقى تۈركستان خەلقىنىڭ مىللى مۇستەقىللىق ھەرىكىتىنى جىنىنىڭ بېرىچە توسۇۋاتقان بولسىمۇ، ئەمما شەرقى تۈركستان خەلقىنىڭ ئەركىنلىك كۈرىشى چوقۇم غەلبىگە ئېرىشىدۇ.»

قۇرۇلتاي ۋەكىللىرى بىردەك مۇنداق دەپ ھېسابلىدى: «شەرقى تۈركستان ئۇلۇغ ۋەتىنىمىز تۈركستان نىڭ ئايرىلماس بىر قىسمى، غەربىي تۈركستاندىكى بېشى تۈرك جۇمھۇرىيىتى ئۆز مۇستەقىللىقىغا ئېرىشتى. شۇنداقلا مۇستەقىللىق، ئەركىنلىك نۇرىتى ئەمدى شەرقى تۈركستانغا كېلىدۇ. قىزىل ختاي مۇستەملىكىچىلىرىنى ساقلاپ قېلىشقا ئۇرۇنسىمۇ، شەرقى تۈركستان خەلقىنىڭ ھەق، ئادالەت مۇستەقىللىق يولىدىكى پىداكارانە كۈرىشى چوقۇم غەلبىگە ئېرىشىدۇ. بىز ئاۋىستىرالىيەدە ياشاۋاتقان ھەر بىر شەرقى تۈركىستانلىق بۇ كۈرەشكە ئۆز سىزنىڭ مۇناسىپ ھەسسىمىزنى قوشىمىز.»

يېغىن قاتناشچىلىرى تولۇپ قاتناشقان دوستلۇق، قىرىنداشلىق ھېسسىياتى بىلەن قۇرۇلتاي ئېچىلغىنىنى قىممەتلىك دەپ، پىكىرلىرىنى سۆزدى. قۇرۇلتاي يەكدىلدىن ئورگىنىنى سايلاپ چىقتى. ئەمگىراتىك سايلام ئارقىلىق «ئاۋىستىرالىيە تۈركستان جەمئىيىتى» نىڭ رەئىسلىكىگە ئەخمەت ئىنگە مەردى قايتا سايلاندى. يولداش خوجا مۇئازىن رەئىسلىككە، ئاسلىخان ھەسەن باش كاتىپلىققا سايلاندى. شۇنىڭدەك جەمئىيەتنىڭ ئىجرائىيە ھەيئەتلىرى، تەپتىش ھەيئەتلىرى سايلاپ چىقىلدى.

قۇرۇلتاي ئاخىرىدا، قۇرۇلتايغا يىغىلغان قارارنامىسى ماقۇللاندى. مۇناسىۋەتلىك خەلقارا تەشكىلاتلارغا، شەرقى تۈركستان داۋاسىنى قوللاپ قۇۋەتلەۋاتقان دۆلەت ۋە پارلامېنتلارغا، مىللەت ۋەكىللىرىگە خىتايىنىڭ شەرقى تۈركستاندىكى زۇلمى ۋەشەرقى تۈركستانىنىڭ ئۆزىنى تەتقىق قىلىشتەك ئىنسانىي ھوقۇقى دوكلاد يوللاشنى قارار قىلدى. شۇنداقلا ۋەتەن سىرتىدىكى بارلىق قىرىنداشلىرىنى تەشكىلاتلارغا قۇرۇلتاي ھەققىدە تەپسىلى مەلۇمات يوللاپ، ئۇلارنى خەۋەردار قىلدى.

(ئاۋىستىرالىيە تۈركستان جەمئىيىتى خەۋىرى)